

Ја морам искрено да признам да није појединих предавача који стварно врло добро раде из ове куће, ми бисмо отишли, а да не знамо најосновније ствари, не знамо рецимо да напишемо једну обичну тужбу.

Неки би рекли да је то тако, али ипак то је формалност. Међутим, не смемо заборавити да је форма живот материје; можда и јесте јер многи теоретичари то тврде. Захваљујем се.

МАРКСИЗАМ И САВРЕМЕНО ДРУШТВО

У овој краткој речи желео бих да Конференцији савезне комуниста нашег Факултета, у име Комисије за марксистичко образовање, предложим увођење предмета: *„Марксизам и савремено друштво“*. Истовремено ово је и кратко образложење.

Увођење посебног предмета: *„Марксизам и савремено друштво“* не предлаже се стога што марксистичка оријентација не би била заступљена у целини наше наставе. Напротив, једно живо настојање за марксистичким тумачењем друштвених, посебно правних појава — иако треба још увек много чинити на његовом осавремењивању и продубљивању — заступљено је у целини наше наставе. Два су битна разлога која мотивишу предлог за увођење овог посебног предмета. Прво, марксизам је целовита визија, целовит поглед на друштво. Његова снага и лежи у тој способности да мисаоно обухвати целину услова људске егзистенције. Маркс, Енгелс, Лењин нису марксизам делили на посебне научне „фијоке“ (филозофију, економију, политику, социологију итд.), нити је свет тако подељен. Но, та целина је разбијена, губи се између посебијх предмета, од којих сваки пружа значајан део сазнања, али сазнања које је ипак парцијално. Ни на једном месту нема увида у целину марксистичких теоријских категорија (од филозофских, преко економских до социолошких и политиколошких). Други разлог лежи у томе што марксизам није првенствено збир, инвентар сазнања, ма колико она била значајна, већ је јединство сазнања (теорије) и праксе. Марксизам се не разликује од других теорија само тиме што дубље тумачи стварност, већ што је духовно оруђе за њену измену. Плодоносно проучавање марксистичке мисли, њених токова, ће се постићи ако је оно стално повезано са живом стварношћу, са стварним кретањем друштва, са главним дилемама наше епохе и одговорима које марксизам на њих пружа. Теоријско сазнање тако постаје духовни компас за разумевање стварности, њено мењање. Но, управо та веза између праксе и развоја марксистичке мисли најчешће се губила и марксизам је сведен на збир сувих формула. Смисао овог предлога јесте да се предмет тако усмери да се успостави, оствари повезаност између теоријске мисли и проблематике савременог друштва.

Предмет Марксизам и савремено друштво, по свом духу, треба да има слободнији облик, да буде ослобођен формалистичке амбалаже. Он треба да буде једна целина састављена од неколико међусобно органски повезаних слободнијих тематских циклуса који на сажет начин пружају увид у главне марксистичке категорије и помоћу њих теже да протумаче основну проблематику данашњег света.

1. *Извори и филозофска полазишта марксизма.* — Нов начин схватања човека и његовог света, природе и друштва — уобличавање материјалистичког и дијалектичког схватања друштва и света, људске праксе и историје, њеног људског смисла и законитости. Марксово схватање човека — чувена теорија отуђења али и ослобођења рада, снаге и путеви којима се може сломити сужањство и задобити властито ослобођење, постићи расцвет свих људских моћи, ново схватање човека и друштва, револуционарно схватање нове цивилизације и њених вредности, визија комунистичке заједнице (заједнице слободних произвођача) насупрот реалности егоистичког класног друштва — то је централна идеја.

2. *Марксистичка критика економије грађанског друштва.* — Сажет приказ централних економских категорија¹⁾, Марксове анализе капитализма, његових дубинских противречности. Империјализам — анализе Лењина и других марксита. Слика о капитализму као светском систему — какав свет је створен. Битна новост епохе — ново историјско обличе капитализма са изразито деструктивним цртама. Криза економске машинерије нео-капитализма и њен извор у све тежим условима за присвајање вишка вредности. Пuteви одбране од економске смрти. Стварање великих техничких система за експлоатацију (мултинационалних компанија) и њихова одисеја на подручја јефтиних радних снага и енергије; уписавање њихове енергије за одржавање властитог окрутног обиља. Органска повезаност између услова за обнављање савременог капитализма и ауторитарних, фашистичких тенденција, светске контрареволуције. Положај класа и личности у савременој цивилизацији. Дубока противречност између неслађеног расцвета људских способности и сабласног облика дехуманизованих радних снага, претварања људске снаге у пукe инструменте за сплодњу капитала или државне добити. Нови механизми манипулације, контроле и везивања за дехуманизовано друштво. Велико одбијање постојећег — проширење а не сужавање масовне базе за социјализам.

3. *Класе, политика и савремена класна борба.* -- Марксово поимање светско-историјске улоге радничке класе, промене у њеној структури и положају. Преображаји владајућих класа, елите и средњих слојева у савременом капитализму, (технократска реформа нео-капитализма). Политичка и идеолошка димензија класних конфликта — функције политичке и идеолошке машинерије у заробљавању, припитомљавању (интеграцији) снага које су носиоци историјских промена). Улога политичких организација и идеологије у формирању снаге револуционарне промене, која као магнет сабира око себе све што тежи променама. Национална димензија класних односа. Савремени развојни облици и нови садржаји класне борбе — од захтева за веће наднице до борбе за контролу, партиципацију, укупан квалитет људског живота, за самоуправљање као универзалну тенденцију нашег доба.

4. *Револуционарни процеси у трећем свету.* — Марксистичко поимање — насупрот грађанском — главних узрока „развоја неразвијености“. Неразвијеност као други пол, као наличје светског капитализма, развоја на принципу: метропола-сателит. Особености друштвене структуре и политичког организовања (карактеристике класа, улога народних покрета итд.)

Тенденција ка колективизму, социјализму, и противречности тог процеса. Основна тежња је боље разумевање оних великих токова који одлучују о развоју 3/4 становништва земљине кугле, а тиме и о судбини човечанства. Човечанство између нове солидарности људске врсте (бескласне светске заједнице) и новог светског поретка доминације.

5. *Социјализам — светски револуционарни процес.* — Главне социјалистичке револуције, њихови специфични доприноси општој ризници човечанства и заплети. Облици и садржаји борбе за социјализам у савременој епохи — од високоразвијених земаља до трећег света. Противречности социјализма, снажне тенденције окоштавања бирократске структуре (посебно стаљинизма) и обнављање грађанских односа. Перспективе — развој зрелијег ступња. У социјализму је оличена будућност света, због тога је битно да се марксисти ослободе илузија о социјализму као хармоничном, бесконфликтном организму. Неопходност истинитог увида у стварност раног, тешког социјализма, и могућности зрелијег развојног ступња, који је сада стварност. Одлучујућа важност начина на који се излази из јарма историјом наслеђене оскудице, да се не трчи стазом капиталистичких образаца, да се покаже већа подударност између техничког и људског напретка.

6. *Социјалистичко самоуправљање.* — Историјски смисао самоуправљања као цивилизацијске алтернативе и облици испољавања те свеопште тежње. Самоуправљање и класна борба. Југословенска концепција самоуправљања, њен смисао и историјски корени; главни проблеми, противречности и међусобно конфликтне развојне тенденције. Формирање критичке духовне способности младих генерација — лишене како апологетског тако и нихилистичког приступа — да властитим активизмом продубљује револуционарну способност самоуправљања.

Из оваквог приступа изведен је и начин образовања који је примењен духу марксизма. Оно неизбежно добија колективан облик и активан однос свих учесника. Природно је да у настави учествује колектив наставника. Предавање марксизма не може да буде дело само једног наставника, који би за разлику од осталих био једини „стручњак за марксизам”. Но, срце проблема јесте да студенти не буду пасивни слушаоци, глина која се обликује, већ активни учесници. То стога нису катедрска предавања готових, испечених формула, већ *заједничко тражење одговора* кроз целину марксизма на судбинска питања епохе. Да овако замишљен пројекат не би остао мртво слово на папиру неопходно је формирање *студентских студијских марксистичких група* које ће „окоуживати” предмет, припремати се за теме, заједничке дискусије. Заједно са наставницима то су њени *колективни носиоци*. Уместо испита важнија је одбрана семинарског рада, заједничка расправа. Духовна енергија не иде само једним смером — од катедре према аудиторијуму.

Да се вратимо на почетак и да затворимо круг. Настава из Марксизма није уско школска обавеза, нити предавање испечених и сувих формула, догми. Она је заједничко тражење одговора на велика питања епохе. Стога природно и почиње од најзначајнијих чињеница нашег времена помоћу којих се изражава немир целе планете. И у сучавању са

најзначајнијим чињеницама нашег доба долази до сусрета са историјом, до тумачења њеног смисла и токова. *Марксистичко образовање, трагање за смислом битних чињеница, у ствари је један велики упитник младог револуционара и тражење одговора кроз целину марксизма.* Смисао тог образовања јесте да млада генерација истражује и мења свет — а не да „буба формуле”. Марксизам нису цитати већ најнапреднија свест нашег времена.

др Мирослав Печујлић

Драган Субашић, студент

Очигледно је да ова конференција представља самим својим циљем и садржином велики допринос да се коначно, после корака назад, учине два корака напред. Колико ће уложени напор и суштински представљати преломни тренутак, зависи, пре свега од нашег јединства, усаглашености ставова о свим битним питањима реформе. Ова конференција истовремено значи и повећање акционе спремности чланова СК-а Правног факултета, јер морално-политичка квалификација сваког члана зависиће управо од тога, колико се ко заложио у остваривању задатака који предстоје, јер без утврђеног система одговорности свих носилаца за реализацију реформе задржали бисмо се на нивоу прокламација, које саме по себи не носе стварну вредност.

Досадашња дискусија се својим највећим делом везивала на сам начин извођења наставе који је очигледно бременит недостацима и проблемима које треба решавати. Због тога бих се осврнуо на један други вид проблема који, чини ми се, до сада није довољно разјашњен или се из одређених разлога није желело улазити у њеново биће.

Наиме, приликом анализе материјала припремљеног за конференцију, може се запазити симптоматична појава, да ни једна катедра, осим кривичне, није предложила измену или допуну, у вези са својим предметом. Да ли то треба да значи, да је непотребно било шта мењати, а самим тим, и да је реформа „проблем који у ствари не постоји” на нашем Факултету, или је ствар у нечем другом?

Очигледно је противуречно закључити да је све онако „како је замишљено”, без недостатка, проблема и пропуста, када смо се пре годину дана на овом истом месту определили и поставили основне правце у пропесу реформисања, када смо се договорили и прихватили обавезе, ко и шта треба да ради а данас понављамо исте речи које само доказују стварност, да је веома мало учињено на постављеним задацима. Прихватањем предложеног текста и поред одређених пропуста, ипак заснованог на закључцима донесеним на основама резултата анализе и дискусије на свим огранцима и катедрама, нужно долазимо до закључка да постоје снажни отпори који спречавају даљи развој ствари.

Велики број људи који коче даљи развој система реформисања, налазе се у групи који су у својим изјашњавањима у принципу за реформу, схваћену као процес, континуитет, а да истовремено иза тог „процеса” скривају своју не баш превелику жељу за стварним превазилажењем постојећег стања, своју неажурност, и врло наглашену „логику ћепенка”,

логику која је неспојива са социјалистички усмереним личностима којима дијалектика свакодневних иновација и тежњи ка бољем, треба да буде саставни део опредељења. Такве људе, мада понекад њихов став не проишља из претенциозне жеље за свесном диверзијом напредних напора, него из још увек ушанченог традиционализма на нашем Факултету, налазимо још увек у редовима наставника.

Друга група људи, којима се не налази место у Савезу комуниста него у можда некој другој организацији, ван наше самоуправне заједнице, против чијих ситуационистичко-грађанских идеологија се СК бори, јесу људи који организовано, смишљено или прикривено саботирају напоре за мењање; који се изјашњавају за постављене циљеве али се на другој страни понашају тако да се поставља питање да ли они могу уопште бити васпитачи младе генерације. Јер, немају оправдања за то да због пар табака више не обраћају пажњу како ће уџбеник бити применљив и сврсисходан или колико ће то помоћи студентима што се у крајњој линији одражава као елемент неуспеха студената, јер свом личној интересу подређују општедруштвени интерес.

Ако реформу прихватимо као један од сегмената преображаја нашег друштва ка постављеним циљевима ослобођења рада, ако реформу прихватимо као процес који је везан за мењање целисходног образовно-васпитног система, ако је схватамо као део укупне стратегије радничке класе, онда је јасна политичка квалификација људи који су са оне стране барикаде, без обзира у ком се виду они дефинишу. Њихова политичка квалификација није само то да су они против реформе као такве него су они против општих интереса и циљева остваривања историјске улоге радничке класе и њене авангарде. Знамо како се са таквим људима треба обрачунати, били они у редовима СК или не. Идејна и акциона диференцијација која ће нужно произићи током саме акције реформисања, мора довести до још већег јачања утицаја и акционости СК на нашем факултету, јер баласт у наредним акцијама не треба носити.

По природи ствари и одговорности, за успешно обављање постављених задатака, највећу одговорност сноси наставнички огранак СК. Колико је он тај део успешно обавио до сада, о томе конференција треба да да своје мишљење и оцену, јер мора се одговорити на питање због чега се ствари не одвијају утврђеним темпом и поред једногласног изјашњавања свих студентских огранака. Други део послова морају да носе, са пуном одговорношћу, студентски огранци као и друге друштвено-политичке организације на Факултету јер једино заједничком акцијом, која је ствар свих, резултат може бити целовит.

Реформу морамо одредити координатама ужег и ширег смисла.

Општи део за измену постојећег система односа налази се у суштинској промени положаја образоване делатности у целини, која за циљ и основу има самоуправно удруживање система образовања као интегралног дела удруженог рада путем самоуправног конституисања, што подразумева и регулисање односа потреба и давања, а што је систематски условљен процес. Без решавања овог питања, које је императив даљег развоја система односа у области образовања, не може бити ни решења проблема реформе.

Други део послова који се морају у што краћем року решити такве су природе да готово у целини зависе од наших напора.

Првенствени задатак јесте да се у процесу промене плана и програма осигура доминантна улога марксизма као једине идејне основе образовно-васпитне делатности.

Друго, да се у одређивању циљева, обима и карактеристика предмета који се изучавају, мора узети као мерило његове сврсисходности, циљ да оспособи за рад, стваралачки однос према раду и самообразовање студената.

Трећи део јесте да се у тој промени обезбеди остваривање концепције перманентног образовања, које још није нашло довољно места у садашњим разговорима. Да се развије спремност и способност за изграђивање социјалистичких самоуправних односа у сваког студента, као носилаца будућих самоуправних односа, што значи образовати у самоуправном духу путем конкретне примене уставних начела и свестрано учешће студената у самоуправним органима факултета; створити услове за што већи степен ефикасности студирања јер је очигледно да садашњи систем, године за годином, није верификован у пракси као добар, када је просечни ток студија готово дупло дужи од предвиђеног; да се допринесе смањивању утицаја социјалних услова на студирање; да се план и програм мења не само структурално него и концептуално.

Четврти део послова јесте преиспитивање кадровске структуре предавачког кадра на факултету и утврђивање свакодневне обавезе за усавршавањем.

Посебни вид реформе налази се у суштинском повезивању образовног и васпитног у истом процесу, јер очигледно занемаривање једног или другог елемента нужно доводи до недоследности система.

Предлажем да се у вези са овим питањима, под врло хитним поступком, ставе у функцију Већа године, преиспита њихово функционисање и по потреби покрене поступак за нов избор, тако да се оспособљена већа године одреде за конкретне предлоге по појединим питањима руководећи се закључцима конференције, те да се у што скорије време резултати доставе надлежном самоуправном органу Факултета који о томе треба да да коначну реч. Паралелно са тим акција мора да се води на свим огранцима СК као и у организацији Савеза социјалистичке омладине на факултету, тако да посао крене.

Потежица Оливер, студент

Започео бих своје излагање питањем учешћа студената у раду у представничким и управним телима на Факултету. Постоји једна константна потреба за тим, ради потпунијег остваривања самоуправљања, стварног решавања студентских проблема и на тај начин једног ефикаснијег, али краћег студирања. Студенти и професори су овде радни људи. Значи, они имају своје интересе и проблеме, због тога треба пронаћи најадекватније начине и праву меру учешћа и једних и других.

Треба превазићи оне класичне облике подребености и послушности професору и пронаћи један прави, нови самоуправни социјалистички однос који треба да постоји између васпитача и васпитаника, учитеља и ученика, који треба да почива на хуманијим и људским односима, које ми градим.

Битно је да се овде пронађу нови путеви њиховог рада, да би професори могли своје знање, време и своју умешност посветити студентима, који ће са њиме даље радити, који ће од њега практично створити једно ново знање. Значи, приближити га студентима на начин који им одговара, на начин који је најприкладнији у овом датом тренутку и подстаћи студенте на размишљање. Није битно да људи уче само чињенице. Постоје људи који могу памтити те чињенице. Битно је научити мислити на један одређени начин стећи једну правну логику, о којој се мало говори.

Зато треба инсистирати на том правничком начину мишљења, на прилагођавању свакој ситуацији која би га затекла у друштву.

У данашњим условима треба нарочито обратити пажњу питању одржавања наставе, која не показује довољну ефикасност.

Затим, треба обратити пажњу на још једно питање, а то је питање извођења вежби. То је можда данас на Правном факултету најфункционалнији облик извођења наставе уопште.

Али и овде има проблема које бих хтео само да споменем и не улазим дубље у анализе. Веома је велики број студената на вежбама, како редовних тако и ванредних, чиме се отежава рад који кроз овај облик наставе даје добре резултате.

Можда је најважније у овом питању то што се многе вежбе практично свode на просту репродукцију градива из уџбеника. Ми смо у немогућности на вежбама да довољно проширимо знање. Веома су ретки предмети где постоје практични примери, мада и тога има. Значи, отуда однос према вежбама, као једном од најважнијих облика наставе на Правном факултету, треба коренито изменити.

Што се тиче семинарских радова, као трећег облика наставе, моје је мишљење да су они доста добри, и ефикасни, те да улазе дубље у материју и суштину онога знања које ми требамо да добијемо. Међутим, постоји једна тежња у студената, колико сам ја приметио, да семинарске радове одржавају на вежбама, а не на предавањима, што омогућава да већи број студената активније учествује у расправи и дискусији.

На још једно питање скренуо пажњу — то је питање опционих предмета који постоје на трећој и четвртој години и њиховог оправдања. Ја лично сматрам да треба да се прошири број опционих предмета, а да се смањи број обавезних предмета, како би се постигла већа индивидуализација, прилагођавања градива студената, а исто тако и друштвеним потребама.

Др Обрен Станковић

Осврнуо бих се на неке ставове из ових материјала који су нам раније достављени и рекао две-три речи о неким другим питањима о којима овде није посебно било говорено.

На страни 6. ових материјала говори се о дилеми која се састоји у томе да ли треба с обзиром на постојање других, сродних факултета, пружити правнику широко друштвено образовање или му дати превасходно стручно правничко образовање. Ја мислим да на овој Конференцији о томе не треба разговарати и не треба губити време око тога. Мислим да дилема не постоји а најмање може да постоји за чланове Савеза комуниста. Најмање за чланове Савеза комуниста право може да буде неки безлични технички инструментариј и најмање чланови Савеза комуниста могу да забораве да право има своје идејне, моралне и политичке инспирације, поготову у овом тренутку кад наставне програме треба саобразити новим уставним решењима. У том погледу, уосталом, ми располажемо огромним просторима у оквиру постојећих наставних планова и програма. Мислим да смо у односу на друге факултете ми Факултет са највећим могућностима за пружање широког и целовитог образовања које је истовремено правничко, друштвенополитичко и друштвеноекономско. Такође, мислим, не може бити двоумљења о томе да на нашем Факултету предавања не могу бити ограничена на решења садржана у савезном законодавству и законодавству СР Србије, већ морају подједнако обухватити и решења садржана у законодавствима других социјалистичких република као и социјалистичких аутономних покрајина, без обзира у којој мери постоје разлике.

У потпуности подржавам предлог који је изнео друг Печујлић да се уведе нов предмет Марксизам и савремено друштво и што се образовања тиче немам шта да додам. Хтео бих нешто друго да кажем. То ће бити једна синтетичка дисциплина и од великог је значаја да се оствари одређени однос између ње и других дисциплина. Мислим уопште да је на нашем Факултету пожељна већа сарадња између оних другова који предају теоријске дисциплине и оних који предају такозване позитивноправне дисциплине. Кажем „такозване“ позитивноправне јер условно употребљавам тај назив, јер и позитивноправне дисциплине треба предавати са теоријским приступом. Мислим да је између њих и нас потребна већа сарадња. Ми који предајемо тзв. позитивно правне дисциплине можда смо понекад мало одвојени од неких општих теоријских ствари, а с друге стране, мислим да се исто тако може рећи за неке наше теоријске радове да су мало одвојени од институција и да зато помало губе подлогу коју би требало да имају.

Да ли увођење новог предмета треба да има за последицу смањење броја постојећих предмета, путем укидања неког предмета или путем спајања више сродних предмета у један? Ја бих пре дао негативан одговор. Спајање више сродних предмета у један има поред осталог ту лошу страну што студент добија негативну оцену из читаве групе предмета иако је показао недовољно знање само из једне области. Ако нема спајања, он ће поново полагати само тај део а не и остале из којих је показао задовољавајуће знање. Спајање се не може правдати ни потребом сужавања неких предмета. Ако има сувишних излагања или поклапања, једноставно треба за тај предмет смањити број часова, ограничити га на потребну

материју и као посебан предмет предавати у тако суженом обиму, можда, и као једносеместралан предмет.

Ми смо својевремено укинули могућност постојања предмета као једносеместралних, са образложењем да они пред крај семестра одвлаче пажњу студената од других предмета. Међутим, чињеница је и данас, у одсуству једносеместралних предмета, да број слушаца пред крај зимског семестра нагло опада и да се из неких предмета предавања држе пред само неколико студената. За слабу посећеност предавања према томе нису били криви једносеместрални предмети. Нама данас остаје крајње неискоришћен период највеће радне способности студената (зимски месеци), да бисмо у периоду најмање радне способности (летњи месеци) од студената захтевали све, и то под претњом губитка године. Последице су познате: незадовољавајући резултати на испитима, продужавање јунског рока, касније почетак септембарског и октобарског рока и коначно одлагање почетка наставе, која је ове године почела са закашњењем од месец дана. То је тежак ударац за школу и велики губитак за студенте.

У вези с питањем обима предмета мислим да се понекад чини замена проблема, замена различитих ствари. За неке предмете чији су програми добро компоновани и фонд часова добро одмерен важи мишљење да су преопширни а у ствари уџбеници за те предмете су предимензионирани у односу на фонд часова. Приличан број наших уџбеника писан је тако да служи не само студентима за спремање испита већ и за потребе дипломираних правника у пракси, што савладавање уџбеника од стране студената чини тежим. Те две врсте корисника би требало развојити. Мислим да се могу наћи друштвени регулатори који би обезбедили да се уџбеници пишу првенствено с обзиром на педагошке захтеве, имајући, разуме се, у виду универзитетски ниво наставе, а да се растерете оног дела који је намењен дипломираним правницима у пракси, чије је знање и на вишем нивоу и више профилирано. Паралелно с овим, Факултет треба да буде иницијатор и носилац акције која би имала за циљ стварање, за сваку правну област, великих систематских дела рађених колективно и с обзиром на нарочите потребе праксе и правника у пракси. Тако би неупоредиво адекватније биле задовољене и потребе студија и потребе праксе. Студент би за време студија имао уџбенике који су више у складу с његовим могућностима и потребама и који би му давали потребну формацију, а касније као правник у пракси имао би обимна систематска дела, која су на нивоу потреба праксе. Ажурна с времена на време, та дела би вршила функцију перманентног образовања и то потпуно. Ту функцију у потребној мери не могу да врше предавања која би била повремено организована, ма како била корисна. Функцију перманентног образовања у потпуности може да врши само књига, оваква о каквој говорим.

Неколико речи о повезаности Факултета с праксом. У нас се веома инсистира на повезивању Факултета с праксом и то повезивање има различите изгледе и различите димензије. Ја мислим да оно најмање треба да се сведе на то да факултет буде неки услужни сервис који би повремено, пружао правну помоћ, организовао по неки курс итд., мада разуме се ни то не треба запоставити. Битно је остварити повезаност науке и на-

ставе с праксом, развијати их с обзиром на потребе праксе. Мислим да начисто морамо бити с тим да права има више у фактима, више у односима и у пресудама а мање у законима и у текстовима и да не може бити реформе и модернизовања наставе ако се занемари тај модернизовани и стално живи смисао норме у пракси. У нас се, на жалост, објављује релативно мали број судских одлука и отуда појава да у нашим радовима, у магистарским и докторским дисертацијама, у уџбеницима, често има више стране него домаће праксе.

У вези с тим заложиио бих се да се без одлагања приступи оснивању правног института на нашем Факултету о чему већ петнаест година говоримо. Да ли ће то бити један институт са одељењима или више института то је споредно (мада ја мислим да је оно прво боље и рационалније), али тај институт би могао веома да помогне у погледу овог повезивања и поклањања веће пажње пракси и путем наставе и за научне потребе. Тврдим да би тај институт за почетак у потпуности оправдао своје постојање већ тиме што би организовао издавање великих систематских зборника необјављених судских одлука. Та издања би била од огромног значаја и као импулс науци и као помоћ практичарима а мислим да би као таква имала и свој пуни комерцијални ефекат те не би било потребно ангажовати друштвена средства.

На крају само једна реченица о односу предавања и вежби, врло кратко. Замишљене као допунски, комплементарни облик наставе који претпоставља претходно похађање предавања, вежбе су се временом претвориле у главни а у великог броја студената једини облик наставе, што поткопава предавања, за чије је извођење иначе везан, у просеку, наш квалификованији кадровски потенцијал. Мислим да треба озбиљно размислити о томе да вежбе буду добровољне за студенте, обавезне за наставнике у мери у којој се студенти јаве да вежбају, а да писмени колоквијуми, који иначе имају велику мобилизаторску улогу кад је у питању учење, буду обавезни из свих предмета.

Александар Ваџић

Моје својство говорника је двојако: као члана факултетске организације СК и као секретара огранка наставника и ваннаставних радника. Зато ћу најпре изнети како смо на том огранку о реформи расправљали и до којих смо ставова дошли.

Пре него што их изнесем, желео бих да нагласим да смо јединственог уверења, сви, да су питања о којима је реч заједничка, и да у овој ствари мишљења наставника могу вредети више само у мери у којој аргументи који се износе имају већу тежину. Из тих разлога, ставове које ћу изложити нисмо формално усвајали, настојећи и желећи да и тим путем изричито кажемо да им не придајемо ни мало већу тежину од ставова које би било код одговорника овде изрекао. Ставове које ћу навести усвојили смо свесни одговорности, пре свега наше одговорности, за садашњи ток реформе и истовремено спремни да тај ток у максимално могућој мери убрзамо и приведемо крају, уверени, истовремено, да пи-

тања о којима је реч, у времену у коме знања брзо застаревају, треба да се континуирано обнављају. Ево шта су приближно ставови до којих смо дошли, остављајући отворену могућност да их изменимо и увек спремни да о њима поново расправљамо.

Ми мислимо, прво, да је на Факултету учињен значајан напор у конципирању и реализацији реформе. Они који су овде дуже, знају да се низ година није чинило готово ништа а сада смо у погледу неких питања ствари довели до краја. На пример, у погледу студија на III степену, у погледу неких питања око редовних и ванредних студија, итд.

Међутим огранак је јединственог мишљења да очекивана динамика, предвиђена овога пролећа, није остварена и да Факултет у реформи схваћеној као целина заостаје за друштвеним потребама.

Друго, опредељујући се за темељну и корениту реформу, као неопходност која се не може одлагати, ми смо оценили да се у кратком времену она не може остварити а да заиста буде темељна, заснована на верификованим научним и друштвеним ставовима и са извесношћу да ће бити успешна. Стога нам се могућом, не једином могућом, него могућом, учинила солүција у којој бисмо даљи ток извели у две фазе.

Прва фаза завршила би се врло брзо, можда за неколико недеља, можда месец, месец и по дана, због хитности које намеће потреба за доношењем Статута, јер смо ми један од малог броја не само факултета него и организација које немају статут. Оквир тога дела заснивао би се на сагласности која проистиче из предлога садржаних у материјалу који нам је достављен, а ја мислим да је сагласност у тим предлозима великог степена. Разлике које постоје, углавном око наставног плана, своде се на неколико дисциплина. Мислим да се те разлике могу у кратком времену на један или на други начин разрешити, да бисмо што пре, дозволите да тако кажем, о целини ствари могли да расправљамо у нормалним приликама, не доводећи у питање нормално функционисање Факултета.

Треће, целовиту реформу, оценили смо, треба остварити у нешто дужем временском периоду. Данас не можемо да кажемо у колико дугом, али свакако отпочињући ту, другу фазу, већ другим семестром ове школске године. Ми мислимо да, без обзира на недефинисаност целине, наставу из предмета *Марксизам и савремено друштво*, треба отпочети другог семестра.

Огранак наставника и ваннаставних радника је оценио да нам је тај предмет, управо у концепцији коју је проф. Печујлић изложио овде и синоћ на огранку, дао нешто што нам је до сада недостојало. Отварајући наставу из тога предмета, ми бисмо добили једну истинску, марксистичку основу на којој бисмо сагледали комплексе наставних дисциплина и најпре њих дефинисали, а затим, полазећи од њих, ишли до појединачних предмета.

И четврто, мислимо да је у целом раду даље, као и до сада, и више него до сада, неопходно обезбедити учешће много ширег круга људи него до сада. Недостатак наше досадашње акције јесте што ми још немамо верификовано мишљење студената као целине, што чак немамо елементарно разрађену аналитичку апаратуру, путем које бисмо знали

шта мисле сви студенти једне генерације и студенти свих генерација. Оценили смо да је то више него неопходно обезбедити, да бисмо стварно знали каква је релативна тежина појединих мишљења.

Мислим да нећу рећи ништа ново ако кажем да неретко једно мишљење постане опште, понекад зато што нема времена да га критички размотримо у ужим срединама, у нашој организацији, као и у вашим, као и шире, у друштву. Из тих разлога, морамо наћи начин да дођемо до верификованог и квантификованог мишљења целине студената. Без њега може се десити — не мора, али се може десити — да више нагађамо, него што знамо.

Мислимо да упркос невеликог, понекад и веома малог интересовања за наш посао, морамо кориснике наших кадрова довести у ситуацију да кажу шта мисле о знањима које пружамо. Морамо, ако заиста мислимо да не постојимо, сви заједно, и наставници и студенти, ради себе самих, него зато да бисмо заједно решавали проблеме друштва, организацијама удруженог рада за које стварамо кадар, такође дати могућност да се изјасне о променама које намеравамо да извршимо.

Дозволите сада да кажем само неколико речи о неким питањима која ми се чине нарочито важним.

Ако сте ви, као и ја, забележили листу питања које је проф. Благојевић на почетку навео, вероватно ћемо се сложити, да су два питања главна, а једно од њих најспорније — питање наставног плана.

Видите, расправа коју водимо, на изванредан начин као да се поларизује између једне минималне и, да тако кажем, максималне концепције, између мини-реформе и револуције, како је један колега пре мене рекао.

Прави проблем, међутим, није квантитативне природе. Мислим да бисмо се сви ми лако определили за целовиту и комплетну реформу када бисмо тачно знали шта је стање до кога желимо да дођемо. Ја вас молим да до следеће расправе, до наставка конференције, узмете све предлоге свих огранака и упоредите их са постојећим наставним планом. Видећете, када се сви предлози саберу, промене које желимо да остваримо ближе су ономе што овде означавамо као малу реформу, него као стварну, суштинску и дубоку реформу. И у тако суженом обиму, сем тога, ми до целине долазимо више сабирајући делове, парцијалне судове, него што целину заиста знамо и из целине долазимо до делова.

Оно што је главни разлог за такво стање и због чега мислим да треба прихватити предмет *Марксизам и савремено друштво*, као основу на којој ћемо градити нови наставни план, то је моје дубоко унутрашње уверење, јесте да се нови наставни план не може створити ни ампутацијама, нити налепницама. Нису у питању један, два или три предмета које треба спојити, укључити у друге, или додати на постојеће. Целина мора да се мења и изнова гради. Са скромним изузецима, који се можда крећу од два-три па до пет-шест предмета, сви би се предмети морали изнова стварати и сви уџбеници изнова писати.

Морам да кажем да смо сви ми — секретаријат огранка, друг Курдулија, секретар наше Конференције, као и већи број других других са којима сам разговарао, још на самом почетку знали шта не желимо. Нисмо желели да на крају расправе о реформи дођемо у ситуацију

цију у којој ће о опстанку неког предмета одлучивати број гласова на Факултетском већу и релативна тежина наставника који носе поједине предмете. Један је од наставника, на јучерашњој дискусији на огранку, рекао да не смемо дозволити да појединачни интереси опредељују судбину предмета. И ја се са тим слажем. Али то — интересе — не треба схватити уско и банално. Верујте да је потреба за знањем у нашем друштву таква да ниједан од ваших професора није материјално угрожен и да је наставни рад посао на коме се најмање и најтеже може зарадити. Немојте мислити да је то у питању када се каже „интереси“. У питању су и ограничености професије и дубоко сопствено, поштено научно и друштвено убеђење. Када на некој ствари радите 20 година, онда вам се она чини важнијом од других. Зато сам пре две-три године предлагао да за почетак, без великих прича, сви заједно погледамо садржаје свих учбеника и да онда на лицу места видимо где су и понављања и празни простори, да одговоримо на питање шта поштен и добронамеран студент — а ја полазим од претпоставке да је сваки такав и сигуран сам да је девет десетина таквих — може да уради у друштву са оним што је савладао. Има понављања, али има и крупних празнина. И ми тако нешто морамо учинити, пре или доцније, да не бисмо разговарали у насловима, да не бисмо разговарали у недефинисаним категоријама. Најзад, ако упоредите исте предмете на разним факултетима видећете крупне разлике како у њиховом обиму тако и у структурама сваког од њих.

Из тих разлога, ја питање наставног плана не бих могао да до краја одвојим од питања наставних програма. Пре бих био за то да велики јаз између појединачне дисциплине и целине образовања који вам дајемо, премостимо критичким сагледавањем комплекса дисциплина које овде постоје. Мислим да је проф. Печујлић дубоко у праву када каже да смо ми, насупрот Марксу, који је тражио целину света, свет разбили у делове. Тежња ка интердисциплинарности је реакција на поделу, али је та реакција недовољна, управо зато што поделу прихвата као основу, а ту основу треба срушити, јер морамо поћи од целине а не од делова.

Из тих разлога дубоко сам уверен, треба одредити комплексе и у тим комплексима сагледати и обим и место сваке појединачне дисциплине. На тај начин доћићемо до одговора на питања шта са партијама које се понављају, шта са празнинама које остају, а има и једнога и другог. Може се то урадити, рецимо, за економске дисциплине. Може се то урадити за дисциплине које су везане за социологију, за дисциплине које су везане за грађанско право, за кривично право, као и за све друго. Ми можемо и катедре критички преиспитати на тај начин и утврдити шта јесте стварна целина, а шта је целина, зато што смо научили да је тако третирамо.

Морам да кажем да сам се за тај приступ залагао и пре конференције. Катедра друштвено-економских наука, на пример, ако допустите да прећем на ужи оквир разматрања, подвргла је ревизији, критичком преиспитивању, сва четири своја општа предмета. Нека ми опросте другови који су сачињавали овај материјал, али нису га пажљиво прочитали. Ниједан од економских предмета, ако се прихвате предлози кате-

дара, неће остати такав какав јесте. Неки од њих промениће се за читаве делове, постаће краћи и за трећину или четвртину, а неки би се морали потпуно другачије конципирати. Оцена која је у материјалу дата, према којој Катедра предлаже да се задржи постојеће стање, не стоји, нити је заснована на стварном мишљењу Катедре, иако сам сигуран да није дата из рђаве намере већ закључивањем на основу наслова предмета а не и њихове садржине. У предлогу који су упутили, чланови Катедре су дали нове наставне програме, показујући колико се могу и морају мењати предмети Катедре, јер се променила и стварност, друштвена пракса, а развила се у међувремену и теорија, наука, што је такође веома важно.

Ако је потребно, ја ћу неком другом приликом став катедре ближе образложити, мислим да нема смисла сада сужавати расправу на тај оквир. Хоћу само да кажем да морамо ући дубље у садржину и настојати да премостимо јаз између предмета и целине образовања, иначе ћемо доћи у ситуацију да уместо на Већу гласамо овде, а то није била интенција. Интенција је била да заједничким снагама, као комунисти, утврдимо оно што је оптимално, оно што даје највише и да то јединствено сви прихватимо.

Исаковић Златко, студент

Овде је речено да се ствари не треба да решавају ампутацијом и ја сам се са тим до скоро слагао, али сада видим да и то у крајњој линији треба прихватити управо због поступака које условно треба назвати диверзијама.

Људи који су у јуну месецу спречили доношење новог Статута факултета, сада много говоре о раду на Статуту. То су они деструктивни елементи који су неприхватајиви за било коју прогресивну партију, а о Савезу комуниста да и не говоримо.

Навео бих и гласине које се шире међу студентима да „неко“ мисли да укине Римско право. То је мобилизација присталица и придобијање наивних људи уз своје становиште. Римско право треба скратити, рационализовати и прилагодити потребама али никако избацити. Ту морамо бити јасни, иначе ће се користити и аргументи који на први поглед не би користили онима којима у шпекулантске сврхе користе.

Ако све ово (и не само ово) на неки начин сумирамо, мислим да у извесном смислу присуствујемо бујању приватних и групних интереса на нашем Факултету и то сасвим одговорно кажем. Овде је речено да наши професори нису гладни, те да је наставни рад делатност на којој се најмање може зарадити. Ово је управо потврда наше тезе да неки од њих мало у настави раде и да своје групне и приватне интересе поистовећују са друштвеним интересима и тврде да су то категорије које се поклапају. Такође је речено да је проблем у новцу. А ја тврдим да ћемо новца у новим условима одлучивања у нашем друштву добити далеко мање него што га сада добијамо, уколико не поћемо правим путем.

Треба рапчистити и питање шта је реформа за нас? По мени, то је усклађивање односа на нашем Факултету са целокупним односима у нашем друштву. Ми смо заостали у развоју за развојем друштва и сада треба убрзаним радом надокнадити пропуштено, а убудуће пратити друштвене промене како се поново не бисмо нашли у оваквој ситуацији. Често се говори да је настава програмски и плански преоптерећена сувишним историцизмом и то је тачно. Свака нова друштвена формација преузима од претходних оно што је за њу корисно у савременим условима и што је употребљиво. То значи да треба да имамо знања из прошлости у мери у којој нам то може олакшати ход напред.

Врачирић Лазар, студент

Конгресни документи о задацима Савеза комуниста у области образовања и васпитања и задацима Савеза комуниста у области науке, јесу не само документи које смо примили на знање него су то и конкретни задаци за чланове Савеза комуниста који се морају спровести. Зато мислим да делим мишљење свих, ако кажем, да је наша Конференција прилика да се види докле смо стигли и који су нам наредни задаци у области реформе.

Када говоримо о реформи високог школовања, не могу а да не поменем Препоруку коју је усвојила Скупштина Београдског универзитета и то из два разлога: прво, у Препоруци се јасно каже да се мора прићи марксистичком образовању на Београдском универзитету и друго, говори се о идејно-политичкој и моралној подобности наставника који васпитавају студенте.

Шта је до сада учињено на плану марксистичког образовања на нашем факултету?

Општи је утисак, да се на Правном факултету у Београду одвија жива активност на плану идејног и акционог оспособљавања комуниста и студената. Креатор ових активности је Секретаријат, а носилац Комисија за идејни рад и марксистичко образовање СК Правног факултета. Тако, на пример, помоћу курса марксистичког образовања, затим помоћу група за продубљено изучавање марксизма-лењинизма итд. постигнуту су завидни резултати. Међутим, цео овај процес марксистичког образовања одвија се у ваннаставним процесима тако да је то само једна страна медаље. Када погледамо како ствари стоје на плану марксистичког образовања путем наставе, наићићемо на забрињавајуће стање. Нашој јавности се представља да је марксистичком образовању кроз наставу посвећено довољно пажње и као аргументат истиче се да се оно остварује у оквиру свих предмета, а посебно у предметима: Политичка економија, Социологија, Друштвено-политички систем, Увод у право, Уставно право итд. Да ли је ово тако најбоље знамо и осећамо ми студенти. Највећу критику морају да претрпе управо уџбеници. Понеки донекле обухватају питања која се односе на марксизам-лењинизам, али је то недовољно. Осим тога, ова проблематика се обрађује на неадеква-

тан начин. У току рада Конференције дато је доста предлога који се директно односе на ову материју и то делује охрабрујуће и представља подстицај за наредни период.

Сада се као приоритетан задатак намеће рад на измени наставног програма, јер је Правни факултет обавезан пред нашим друштвом да васпитава и одгаја младе правнике у складу са нашим самоуправним социјалистичким друштвом. Отуда било какво оклевање на овом плану мора да повуче и политичку одговорност. Може се, на жалост, већ сада констатовати да се на нашем Факултету осећа заостајање на плану праћења развоја и потреба нашег друштва.

Друго о чему желим да говорим је по мом мишљењу, једно ништа мање важно питање, а то је идејно-политичка и морална подобност оних који васпитавају младе. Ма колико урадили на плану побољшања наставних планова и програма у складу са интенцијама нашег друштва, очито је да нећемо далеко стићи ако и овом питању не посветимо довољно пажње. Колико је то важно показало се како на Филозофском факултету тако и на неким другим факултетима.

Како то изгледа на нашем Факултету? Јасно је да одређених слабости има. Само делимично успеси на овом плану несмеју нас задовољити и успватати, јер је очигледно да има и оних којима инсистирање на идејно-политичкој и моралној подобности наставника не одговара. Акције наше организације после 21. седнице Председништва СКЈ и Писма друга Тита и Извршног бироа усмерене су на разрачунавање са свима онима који делују против нашег самоуправног социјалистичког друштва и политике Савеза комуниста. СК неће стати и задовољити се парцијалним успесима, него ће се борити за доследно остваривање свих одлука и ставова. Било је на нашем Факултету и таквих који никако нису смели да васпитавају младе генерације будући да за то нису испуњавали услове. Но, када је наша организација смогла довољно снаге, такви су одстрањени из наставе, али се сада поново јављају мишљења да би они требали да васпитавају нас младе.

Савез комуниста нашег Факултета и студентски огранци неколико су пута изразили своје негодовање поводом оваквих покушаја, али изгледа да се неко на то много не обазире. Изгледа да се мисли да после Десетог конгреса долази период самозадовољства и небудности, те да се отуда опет може „по старом”. Наравно, заблуде таквих „тактичара” су очите. Савез комуниста нашег Факултета такве мора што пре разоткрити и на време и дефинитивно их одстранити уосталом, на то нас обавезују и конгресни документи у којима се на несумњив начин налаже свим комунистима да овом послу одмах приђу.

Због тога се, када је реч о реформи, не сме акценат ставити само на наставне планове и програме, већ се мора водити рачуна и о томе ко ће те планове и програме спроводити у дело, односно ко ће бити васпитач младе генерације.

Пошто је очито да се касни са реформом на нашем Факултету, сматрам да комунисти морају одмах прићи овом одговорном послу. У

том смислу наставници би требало да у што краћем року приђу изради конкретних солуција.

О реализацији задатака које одредимо Секретаријат конференције треба да води рачуна и да о томе обавештава чланове Савеза комуниста и нашу јавност уопште.

Јотић Јован, студент

Другови делегати ја се извињавам што ћу можда у неколико на-врата и поновити нешто што смо до сада казали. Међутим, мени је огранак наложио да изнесем његове ставове о третману питања реформе, значи, о томе како смо ми гледали на то питање до сада.

Чини се да смо и сувише сами себи и другима праштали око ре-форме и да ова конференција има да изгуби од своје тежине ако не погледамо себи у очи, ако се не сусретнемо са фактима и пропустима од раније. Неки од оних који је требало да изведу реформу, свесно или несвесно, намерно или ненамерно, увек су налазили преча посла, а ре-форму третирали као ствар која може да чека. Погрешно је схватање да су они који прикривено коче, одуговлаче или спречавају реформу мањи политички противници од оних који и речима указују да се боре против реформе и самоуправљања у Југославији. Ови други су видљиво политички обојени, али нису много штетнији од првих.

У нашем динамичном самоуправном друштву развој праксе и про-изводних снага мора да прати и развој свести, узетој *latu sensu* квалитет њеног садржаја, начин формирања и коришћења. Образовање и наука служи пракси и животу а не обрнуто. И Факултет мора да има ту функ-цију. Дакле, ова реформа не треба, није и не сме да буде, реформа на речима. Она је битни саставни део свакодневне активности наставника и студената и борбе нас комуниста.

Нити је велики део студената који благовремено завршава студије, нити су они који дипломирају довољно спремни да одговоре потребама праксе, да бране интересе радног човека, да пишу, рецимо, самоуправне споразуме, утичу на развој самоуправљања, познају важне области дру-штвених односа и њихово правно регулисање итд. Очито је да су на-ставни планови застарели и neodговарајући и да и они неповољно утичу и на квалитет и на дужину студирања. То се односи и на облике наставе, залагања једног броја наставника и ненаставних радника и студената Све то не одговара данашњем тренутку и социјалном животу.

Сматрамо да су главни кривци што сада поново расправљамо о реформи неки наставници и асистенти, иако не сви подједнако. То је искуство показало. Хоћемо да кажемо ко нам је стао на пут када је цела партијска организација прошле године решила да до краја лет-њег семестра завршимо део тог важног посла. Сви су студентски огранци своје обавезе испунили на време, али је одједном по одлуци једног дела наставничког огранка ствар запела. Мало је времена потребно да се схвати да поједини наставници штитећи личне интересе желе да „свој” предмет сачувају и наметну га у обим који је предимензиониран и са-

држају који није посве у складу са оним што је захтев времена. Заузевши повлашћену бусију они на све реагују у стилу: „Ја сам овде газда и нико ми ништа не може”. Колика је снага таквих видели смо и на ефикасном блокирању акција, али више нећемо тако. Њима треба много јасније показати чији су интереси пречи, јер радничка класа ове земље одваја део свога вишка рада за њихове дохотке остављајући себи много мање. Она то свесно чини у очекивању да јој се то многоструко врати, а враћају јој се нови захтеви. Троше се, дакле, радничке паре, а не стварају се одговарајући кадрови.

Чињеница је да су неки наши наставници редовнији и свеснији на раду ван ове куће него у овој кући. Одговорно кажемо да нисмо сигурни да сви наставници стварно зараде доходак који примају. Могу се, и то сасвим оправдано, радничке славине затворити па да онда видимо ко колико ради и како ради.

Јасно је да постојеће стање одмах мора да се мења. Наша организација и сви ми смо на испиту. Ми ћемо се за реформу борити и изборити. Она је у интересу свих нас заједно и друштва у целини. Отуда је потребно брзо наставити тамо где се стало, донети прецизне рокове и њи до краја. Они који и даље буду стајали на путу треба са висине од које пате спустити на земљу.

У Савету Факултета заступљена је и шири друштвена заједница, па ако се у наставку борбе за реформу покаже потребним искористити ћемо и ту шансу.

Изгледа, и то ваља посебно приметити, да није велики број асистената који су оно што се жели. Зна се из којих структура они најчешће долазе. То су реална факта која нам боду очи и која противурече нашим тежњама и идеалима, а и критеријуми који у области кадровске политике постоје морају већ једном да буду стриктно поштовани.

Ваљаревић Миљко, студент

Питање режима студије је веома важна област посматрана и са аспекта студената и наставника. Ако хоћемо реформу читавог Факултета онда се и у овој области доста што шта и мора изменити. Ова област је веома актуелна међу студентима па се доста о томе говорило и на последњој годишњој Скупштини Савеза студената. Многи су били склони да помисле (неки се јавно изјаснили) да је за студенте реформа у ствари измена режима студија. То је чиста подвала на рачун студената, и давање сасвим супротних значења речима изреченим на тој Скупштини. Стојим иза тога, да наши студенти никада нису тражили само измену постојећег режима студија и у тим оквирима видели реформу. Чињеница је да се на последњој Скупштини говорило највише о томе.

Али то је било оправдано новонасталом ситуацијом на Универзитету у погледу кредитирања и стипендирања студената. Наиме, од ове школске године нарочито је дошло до изражаја неправедност у положају студената нашег Факултета у односу на остале студенте Београдског универзитета.

Та неравномерност је очигледна и јасна свима на Универзитету, али у нас се прелази преко тога, као неважне ствари. Не треба бити много паметан па схватити да је то итекако битно за једног студента да ли ће имати: дом, кредит, повластицу за возњу, потврду о одлагању извршења војне обавезе и низ других повластица и бенефиција. И док је студентима осталих факултета (Медицински, Економски, Технолошки и др.) дозвољено да са по два, три испита, неположена, из претходне године упише редовно наредну годину и користи постојеће бенефиције, то нашим студентима није омогућено ни са једним заосталим испитом. Дозволићете, али то су животиња питања студената и њима није свеједно какав је режим студија и како ће се решити њихов положај. Зато су и тражили да се елиминише дискриминација између нас и осталих студената Београда.

Овакав режим студија који постоји у нас, једини је на Универзитету па се намеће неоправдан закључак потцењивања тежине нашег Факултета.

Крџун Драговић, студент

На недавно одржаним конгресима и конференцијама Савеза комуниста, донети су и документи о променама система политике васпитања и образовања и у њима су формулисани закључци и захтеви који представљају основне токове даљег процеса реформе. Ти документи, посебно конгресне резолуције, производ су низа година, али су тек сада створени услови да се у одговарајућој друштвено и идејно-политичкој клими изврше промене и у облику и у методу васпитања и образовања посебно повезане кроз питање удруженог рада. Дошли смо у фазу када с пуним правом можемо тврдити да су разлози за реформу сазрели и да свако одуговлачење уједно представља корак назад. Реформу треба сматрати сталним процесом а не акцијом кратког даха, јер она обухвата континуирани процес и подразумева целокупно деловање факултета као установе. Ово намерно истичем да бих указао на то да, када говоримо о реформи, не можемо само говорити о промени наставних планова и програма већ о целокупном систему који обухвата једна установа као што је факултет.

Ова дебата, као и прошла, доказала је колико је ово питање актуелно за нашу средину. Ми смо у протеклом периоду доста пута разговарали о реформи, пре четири године била је и тематска конференција на ову тему али ваља констатовати да нисмо много учинили и да се дати процес образовања и режим студија није променио. Ми смо раније имали обичај да се у овој „летици“ сакупимо, и то у великом броју, када би тражили неки ванредни испитни рок или проширење испитног рока, па смо тиме сматрали да смо нешто на реформи учинили. Уз велике аплаузе и добре паролe успевали смо да донесемо јединствене закључке које је касније разматрало Факултетско веће и у већини случајева позитивно решило. Увек смо то питање постављали наопако, односно супротно ономе како то данас желимо, тј. да нам испити буду

само једна редовна форма и завршни чин, а да главни акценат буде на садржини наставе и образовања. Проблем је како најрационалније и најбоље да стекнемо потребно знање и да савладамо све дисциплине које су неопходне да одемо спремни са овог Факултета. Сваки дан, месец и семестар морају се максимално искористити.

Друго питање које је доста значајно односи се на режим студија. Оно је веома актуелно, јер садржи дилему о томе да ли да се определимо за систем година за годину или не. Да је ова дебата била пре годину дана вероватно да би и моје опредељење било година за годину, јер тај систем има својих предности. Међутим, последње промене у друштвено-економском положају ученика и студената условљавају да и овај Факултет мора да учини одређене промене у режиму студија. Али то није све. Наши студенти су се, наиме нашли у најгорем положају у односу на остале студенте, јер студенти других факултета могу да стичу сва права везана за друштвено-економски положај и са пренетим једним, два па и више испита, док наши студенти то уопште не могу. Да ли је целисходније и друштвено оправданије да студент пренесе један испит или да изгуби годину због једног испита. Мислим да у овом случају морамо учинити одговарајућу промену и унети је у Статут факултета. Мој би предлог био у томе да студенти из године у годину могу да пренесу само један од заосталих испита, с тим што тај испит морају положити да би могли полагати испите из наредне године.

Истовремено бих учинио предлог да се поједини предмети предају у једном семестру, с тим да фонд часова буде онолики колики је предвиђен за целу годину. Ово због тога што би и то допринело скраћивању трајања студија.

Када се говори о садржини наставе и уопште о томе да ли садашњи уџбеници и цео систем наставе одговара ономе што потребе налажу, ја мислим да управо кроз ту призму треба посматрати какав ће један уџбеник бити, како ће једно предавање да изгледа, хоћемо ли се опредељивати за колоквијуме, вежбе, испите и сл. Ми морамо да имамо у виду чињеницу да сваке године доживљавамо крупне друштвено-економске промене које условљавају и велике промене у даљем развоју политичког и нормативног система. Недавно је објављен податак да ће се ове године у Републичкој скупштини донети око 3.000 закона. То говори да стварно морамо да се припремамо за живот, тј. да будемо спремни да разумемо све промене које следе и да их правилно тумачимо и спроводимо у дело.

Реформа подразумева изградњу самоуправних односа на Универзитету. Ако је наука та која заједно са праксом доприноси усавршавању друштвеног самоуправљања онда не смемо дозволити да на Универзитету каснимо са изградњом самоуправних односа. У процесу реформе важну улогу одиграо је Закон о високом школству, који је омогућио много веће учешће студената и представника друштвене заједнице у органима самоуправљања.

Када је реч о учешћу студената мислим да ће се у новој организацији Савеза социјалистичке омладине студенти много ефикасније орга-

низовати за борбу против свих препрека које су кочиле процес реформе. Студенти морају бити у свим самоуправним органима и да тамо преносе ставове и мишљења својих колега.

Свима је нама веома јасно, а то се доказало и на овој Конференцији, да смо незадовољни досадашњим начином предавања, да смо незадовољни постојећим вежбама, да колоквијуми не оправдавају своје постојање, да је један број уџбеника умногоме превазиђен и да су нам испити главна преокупација. А из тога проистиче закључак да морамо много учинити да се све ово промени ако желимо да одговоримо реалним захтевима и потребама.

Реформа високог школства добила је посебан подстрек новим уставним решењима и Резолуцијама X конгреса о образовању и васпитању. Зато она данас представља обавезу за све студенте, наставнике, асистенте и ненаставно особље, да такорећи, свакодневно изграђује све боље облике и садржаје образовања и да стално развијају самоуправне друштвене односе на факултету. Нашим закључцима морамо условити да се све то спроводи и спроведе у дело и да се више не задовољимо тиме да констатујемо да је процес реформе дугорочан процес, јер то дугорочан може постати вечан.

Др Веролуб Рајовић

Трудићу се да будем кратак а посебно јасан и излагању.

Пре свега, подржавам ставове претходних дискутаната у вези са ванредним студијама и студентима, у вези са сарадњом са привредом, друштвеним службама и сл., тј. са праксом, са животом. Ово стога што наш Факултет спрема ђуде за рад у пракси — пре свега, с'једне стране, односно што у свом научном, а преко тога и у наставном раду наставници морају црпсти инспирације из праксе, из живота и тиме омогућити позитиван утицај на њу као и праксе на наставно-научни рад, с' друге стране. То су, уопште речено, а посебно за наш систем који је јединством у свету, и као такав у повоју, — две нераздвајне компоненте. По мом схватању, не може се замислити ни научни ни наставни рад, ако се добро не познају проблеми које намеће живот, пракса.

У даљем излагању, изнећу нека своја запажања и мишљења о једном броју питања у вези са реформом на Факултету, као и о стварима које морамо имати у виду у вези са остварењем, спровођењем усвојеног концепта реформе. Разуме се да ћу о томе рећи врло кратко и да тиме нећу ни издалека указати на мноштво и питања и проблема — реформе и њеног остварења. Али нити време, нити потребе у овом тренутку нису такве да допуштају нешто друго. Уосталом, ја сам на многим местима о реформи на Факултету, и шире, рекао своје мишљење — од како се почело разговарати о томе до данас. У вези са тим постоји и доста писаних докумената. Зато ћу овде изнети само неке ствари, тј. указати на њих.

1. *Потреба да се ми комунисти на Факултету и сами реформишемо.* — Сматрам да би требало, пре свега, да се ми комунисти на Факул-

тету у много чему реформишемо (ако се то тако може рећи), да би могли реформисати живот и рад на Факултету, а посебно да би било какав усвојени концепт реформе са успехом остварили, спровели у дело. То важи и за наставнике и за студенте, као и друге радне људе на Факултету. Али, ово је од посебног значаја за нас наставнике јер ми смо, хтели или не, ипак онај део радних људи који смо стални, који такође перманентно живимо и радимо са низом генерација студената. Ми тако свакој генерацији остављамо део себе, преносимо део свог знања, искуства и др. Од тога какви смо ми, у многоме значи и то какви ће нам бити студенти, односно људи који ће радити и градити наш самоуправни социјалистички систем. Студенти су на изврстан начин пролазна категорија радних људи на Факултету, везани углавном генерацијски. Међутим, ваља указати на чињеницу да је значај студената, нарочито у вези са остварењем реформе, веома велики, врло значајан. Сваки од студената, односно свака од генерација такође оставља свој део доприноса у изградњи живота на Факултету. Другим речима, студенти итекако са своје стране могу утицати на живот и рад на Факултету, па и на саме наставнике — појединачно и као целину, у правцу њихових промена у позитивном смислу, у правцу прилагођавања и потребама друштва и захтевима и интересима самих студената. Дакле, ствари су сложене али ипак јасне у томе да наставници и студенти и могу и морају својим позитивним радом утицати једни на друге, помагати једни другима на свим пољима живота и рада — и Факултета као целине и радних људи на њему.

Али, тако нешто није и неће бити могуће ако ми наставници, у првом реду комунисти, не променимо многа своја схватања о врло великом броју питања живота и рада Факултета. Ако не уклонимо многе раније стечене навике, погледе и др. у вези са својим радом, у вези са односом према студентима и сл. А можда и према друштву уопште

Тешко је и замислити неки већи утицај на студенте и студента на наставнике, ако се не сарађује на свим пољима живота и рада на Факултету — почев од наставних облика (предавања, вежбе, семинари и др.), преко научног рада (укључивања студената у изради научних пројеката и сл.), преко разних културних и других облика рада студената, а посебно преко учешће наставника у политичком животу студената. Мало је и наставника комуниста који у том погледу могу и треба да буду задовољни. Посебно када се ради о сарадњи нас комуниста преко основних организација којих је пет студентских а једна наша. Нарочито у последњих две године, та сарадња је на врло ниском нивоу. А требало би да буде сасвим обратно. Да и не говоримо о учешћу наставника на зборовима студената, и у другим облицима рада. Тамо их скоро уопште и нема, иако је баш тамо највећи број студената. Многи наставници нису на Факултету осим када имају предавања или други облик наставе и њихов контакт са студентима одвија се само на тај начин.

Таква ситуација директно или индиректно погађа и све друге облике живота и рада на Факултету: однос студената према раду (учењу — пре свега), однос наставника према својим обавезама (наставним и

научним). То доводи и до стварања неког јаза између наставника и студената, до неког неповерења једних у друге и сл. Посебно такво стање доводи и до тога да се међу студентима и међу наставницима стварају неке тзв. неформалне групе и групице, које желе да на разне начине утичу на живот и рад Факултета и то мимо или преко надлежних органа самоуправљања, односно организованог политичког живота на Факултету. О томе је било и раније доста говора, а исто и сада је то присутно као проблем о коме износе своја схватања — у ствари своје осуде, многи наставници и студенти. Ово је нарочито опасно када се има у виду да се тек почиње на усвајању разних аката којима се уводи реформа, а нарочито би то било опасно када се тако усвојени концепт реформе буде у живот спроводио.

У досадашњој организацији самоуправљања на Факултету, где је организација била врло проста, а број органа забрињавајуће мали (у односу на стварне потребе), углавном су учествовали наставници. Ако се томе дода да су сви наставници чинили једно, тако рећи основно и најважније тело — Факултетско веће, у коме се одлучивало о свему и свачему, с'једне стране, односно да су велика већина наставника у исто време и комунисти, с' друге стране, онда је лако замислити да се остварење политике Савеза комуниста на Факултету релативно лако спроводило. Истини за вољу, у свему томе је врло често наставничка организација била основни чинилац, при чему је у великом броју случајева подржавана од организација Савеза комуниста студената. То је утолико било лакше што су се заједничка гледишта у наставничкој организацији заузимала непосредно пред састанке самоуправних органа и сл., без обзира на који начин се то обезбеђивало (а доста су присутни случајеви компромиса и др.), тј. радило се без неке дубље и дуже оријентације која би била општа односно усвојена од свих комуниста на Факултету — наставника, студената и ваннаставног особља. Радило се *ad hoc*, а врло често баш због таквог рада без потребне сарадње са студентима — пре свега.

У новој организацији самоуправљања која је и сложена и обимна, тако нешто није могуће ни замислити. Пре свега, у садашњим органима налазе се са пуним правима у одлучивању — равноправно једни са другим, и студенти и наставници и ненаставно особље. И то врло често у подједнаком броју, или бар приближно једнаком. Надаље, с обзиром на како сложену и бројну организацију самоуправљања, биће обухваћен велики број људи, пре свега комуниста, у њиховом раду, тј. у њима самима. Да би та тела правилно водила политику живота и рада на Факултету, тј. доносила правилне одлуке, комунисти који су њихови чланови морају имати јасне ставове о свим питањима и борити се за њих. А то није уопште могуће ако на Факултету не будемо имали јасне, одређене и дугорочне циљеве и задатке, и то о свим битним питањима живота и рада на Факултету. Ако тако будемо поступали, онда ће сваки комуниста без обзира у ком се телу налази, и без обзира на проблем који се ту поставља, моћи да заузима свој став уверен да је то у складу са опшом политиком усвојеном од свих комуниста на Факултету.

Да би се постигли заједнички погледи на основна питања живота и рада на Факултету, више је него нужно максимално ангажовати студенте,

пре свега комунисте и њихове организације. То значи, наставничка организација мора у свом раду да води далеко више рачуна, него што је то био случај до сада, о ставу студената у вези са свим питањима. Разуме се, то исто морају да чине и студентске организације Савеза комуниста. Било како било, нов систем организације самоуправљања на Факултету, сам по себи тера наставничку организацију, с једне стране, и студентске организације, с' друге стране, на максималну сарадњу у свим основним питањима, у свим стварима од интереса за Факултет.

У вези са изнетим, посебно место мора да припада Конференцији Савеза комуниста на Факултету. Она је та која ће морати, уз стално и детаљно консултовање основних организација Савеза комуниста на Факултету, заузимати ставове о свим дугорочним циљевима и задацима свих и сваког на Факултету. У таквој ситуацији, тешко ће се догодити да се појединци комунисти могу одбранити ако поступају супротно постављеним циљевима и задацима, супротно политици Савеза комуниста на Факултету (и шире — разуме се). Истовремено, то би довело до пуне афирмације веома важног принципа одговорности комуниста и других радних људи на Факултету у вези са својим радом, који до сада није био довољно примењиван. А то је више него потребно, ако желимо остварење заједничке политике, заједничких општих циљева и задатака.

Све у свему, значи да треба прво поставити циљеве и задатке у основи, па тек онда се борити за њих у свим самоуправним телима и од сваког појединца, односно са другачије поступање позивати људе на одговорност. То све морамо учинити у најскорије време, јер у многим стварима смо научили да каснимо.

II. *Сарадња са заинтересованим факторима ван Факултета.* — Наш Факултет је научна и наставна установа. Она спрема људе за праксу, за живот, за друштво. Зато је сасвим оправдано да ми морамо чути и те разне организације, органе и сл. о томе шта мисле у вези са нашом реформом, са остварењем усвојеног концепта реформе и др.

Имам лично утисак да у том погледу нисмо нешто нарочито урадили. А требало је и морали смо.

Зато сматрам да се има времена много више урадити у вези са остварењем циљева и задатака усвојеног система реформе. Но о томе нећу посебно да говорим. Верујем да ће бити оних који ће о томе нешто више рећи.

Ипак, желим да укажем на једну чињеницу и то на позитивну. Наиме, ми смо у вези са реформом Факултета заиста покушали, а у томе смо доста успели, да у потпуности ангажујемо све структуре радних људи на Факултету, посебно студенте. То је и разумљиво, с обзиром на значај и улогу коју студенти имају у реформисаном Факултету. Од студената смо примили многе добре предлоге, дивне сугестије. То они потврђују и у овој дискусији. При томе, несумњиво је да студенти чине то својом главом, како би се рекло упрошћено. Али, исто тако мора се признати да је то све резултат и сазнања о тим питањима и проблемима и од других фактора, тј. са стране, ван Факултета. Не треба заборавити чињеницу да су студенти врло активни и ван Факултета, у многим државним и друштвеним телима и сл., тј. да активно учествују и у креирању и у спрово-

Ћењу и нашег политичког и нашег правног система. Иако је реч о једном посредном начину сазнања, то је ипак позитивно.

III. *О наставном плану и програму, броју предмета, уџбеницима и др.* — Без икакве резерве могу да кажем да наши наставни планови и програми не одговарају ни захтевима ни потребама праксе. У вези са тим би морали тражити мишљења заинтересованих фактора са стране. А још за то увек није касно.

Ми имамо веома велике амбиције у погледу обима и садржине знања које студенти требају да понесу из ове куће. Ми желимо да сви они имају велику правничку културу, широко правничко образовање. Остављајући по страни питање да ли ми то заиста и успевамо постићи (и кривицом наставника и кривицом студената), несумњиво је да профил правника, тзв. сваштара, како га неки називају, није потребан нашој пракси, нашем новом друштву. Уз све то, ми стварамо голог стручњака, човека који неће моћи да се у пракси снађе, да активно утиче на промену односа у средини где оде да ради и др. Ма како били богати наши садашњи програми и планови, они не садрже једну своју нужну компоненту, тј. предмете који би наше студенте у марксистичком погледу обогатили, који би тог голог стручњака мало омењали. Другим речима, да један студент који изађе са Факултета не буде голи стручњак, бирократа, већ активни чинилац у друштву, на месту где ради. Да буде у неку рuku и творац нових односа међу људима у процесу рада и сл. Отуда је веома битно да се уведе један предмет из области марксистичког образовања наших младих људи, пре свега марксистичког погледа на наш нови самоуправни систем. Поред тога, веома је важно размислити о некој врсти специјализације. То би омогућило да студије буду краће, а исто тако и далеко ефикасније, јер, како рекох, није потребно да ми сваког студента учимо свему и свачему из области права, економије, социологије и др. Треба ту наћи неки минимум и максимум. А то је могућно. Уосталом о томе су већ нешто рекли ранији говорници, а исто је о томе било речи и на нашој организацији савеза комуниста, па је сувишно да ја то понављам. Не би било лоше размислити о предлогу друга Буровића у вези са тим, а и о другим мишљењима.

Није од малог значаја за дужину студија и ефикасно студирање, а посебно за профил људи које стварамо, и питање броја предмета, уџбеника и др.

У вези са бројем предмета могу отворено рећи да их има који су дошли као резултат персоналних потреба, а не стварних жеља (а не само потреба). То је добро познато свима нама. Исто тако, има предмета који се одржавају из истих или сличних разлога, иако нису стварани деобом ранијих предмета. Ту мислим, на пример, на Римско право. Зашто би се оно изучавало онако како се сада то чини на нашем Факултету. На другим факултетима није исто, односно на неким је другачије. Зашто наше студенте оптерећивати материјом која очигледно нема никаквог значаја, или бар не онолико како се тврди, за њих саме, за друштво. Шта ће студенту да зна (у оквиру редовних студија, па можда и уопште на студијама), на пример, какав је био систем наслеђивања, затим какви су били породично-правни и други слични односи, односно какав је био систем

поступка у Риму. И то једном робовласничком систему. Зашто они не би били лишени таквог задовољства које им се намеће, и то у интересу самих њих и друштва као целине. Разуме се да се Римско право мора учити, јер је заиста несхватљиво да се оно не познаје. Али, то се може прилагодити потребама нашег друштва, потребама праксе, живота. И то све без икакве бојазни за било кога наставника, или за било шта уопште.

Надаље, многи предмети би се могли спојити, а исто тако материја из појединих од предмета распоредити рационално. То би довело до мањег броја предмета али до садржајнијег и квалитетнијег програма. Тиме би се велики део непотребног избегао, скратио и др.

Иако постоје наставни програми, уџбеници који морају на њих да се ослањају нису увек такви да их верно приказују. У многим уџбеницима има далеко више од оног што програми предвиђају. У првом реду ту су разне теорије и теоријске, историјски део и др. Све је то непотребно, или бар непотребно у мери у којој се то чини у неким уџбеницима. Све то доводи и до понављања делова из других уџбеника и сл. Све у свему то повећава обим уџбеника, чини га компликованијим и неприступачнијим студенту. А из њега се управо испити спремају и полажу. И то од веома великог броја студената. Од ванредних скоро без изузетка. То надаље и поскупљује њихову пену, што опет на свој начин утиче на квалитет знања студената, — у првом реду. Треба да знамо да нису сви студенти у материјалној могућности да све нове уџбенике купе и из њих се спремају. Зато се често дешава да се испити спреме по неком старом уџбенику, тј. учи се застарела материја и др. Такви студенти разуме се често не положе испит. А то значи одуговлачење студија и сл. Уосталом, ко од нас има право да уџбеник непотребно повећава и тако из џепова студената извлачи драгоцену новчану (материјалну) средства. Зато би требало и о овом питању заузети неки став. Ако неко од нас хоће да пише, он то може и чак треба да чини у разним другим облицима. Он може изградити научни рад — од чланка, преко монографије до систематског дела. Ништа му на том путу не стоји. Уосталом, како сам рекао, ми смо, и научна установа, и наш задатак је да научно радимо.

Надаље, за неке предмете уопште и немамо уџбеника. То такође озбиљно угрожава студенте, одуговлачи студије и др. Поред тога, уџбеници који постоје нису увек прилагођени студентима којима су намењени, тј. немају потребну педагошку висину. Има и таквих уџбеника, на пример за прву годину, за чије би истинско разумевање требало, у најмању руку, да студент има и „Капитал” од Маркса, речнике страних речи, па и светску енциклопедију. То је заиста забрињавајуће. Још је горе што има (истина веома мали број) оних који то на изврстан начин бране. Они кажу, наиме, како се на факултетима студира, а не учи гимназијски. Како студенти треба да раде далеко више него у гимназији и др. А ја се питам често: кога заиста ми спремамо на Факултету. Хоћемо ли ми да имамо неке високе стручњаке, људе који ће радити као професори на факултету, као научни радници у разним институтима и др. За редовне студије то нам заиста није потребно. Људе треба научити толико и тако да се успешно могу укључити у процес рада где буду запослени. Ако им треба нешто више од тог основног знања, имају могућности и за то. Ту су последи-

пломске студије. Ту су — стицање титуле магистра и доктора наука. И тако даље. Дакле, све у своје време и све на одређеном месту.

Надаље, код писања уџбеника није довољно (а може се рећи скоро никако) прихваћен тимски рад. А то је давно усвојени принцип у многим земљама света, посебно у социјалистичким. Појединци углавном већ десетинама година пишу уџбенике. Други чекају да они заузму то место (зна се како и када). Другим речима, они трпе оно што је сада, да би било оно што они сада подржавају, тј. да би и сами радили на исти начин убудуће. А треба отворено рећи: то је својеврстан, и врло опасан, вид монополизма. Нарочито је то опасно за наше друштво које је без узора у свету, које се тек развија и др. Поред тога, то доводи и до одсуства потребне сарадње између оних који раде на истим и сличним проблемима и пословима. То онемогућава њихову размену мишљења о битним питањима и др. А то је више него потребно и за њих саме, и за друштво у целини. Свакако да би тимски рад учинио уџбенике и разумнијим и краћим, а пре свега, повезанијим са животом, са праксом. Сваки од нас се бави неким питањима у оквиру своје дисциплине и шире. Он то најбоље познаје, и са теоријског и са практичног аспекта. Зато би било сасвим разумно да он о томе пише део уџбеника. Нисмо ми у свему исти, немамо ми исту специфичну тежину знања о сваком питању и сл. Најзад, такав рад би довео и до промене у другим облицима рада на Факултету. На пример, могли би предавати оне делове, оне партије и сл., баш они наставници који су то писали и др. Тако би се сви ангажовали: и на писању уџбеника, и у настави. А то би створило још један услов више, и за брже студирање, и за ефикасније студирање, и за квалитетније студирање.

На крају, требало би озбиљно размислити и о сарадњи наставника из разних република на писању уџбеника. Ствари се могу и тако посматрати. Зато би и о томе требало, бар за будуће, размислити. Посебно је потребно сарађивати са одговарајућим катедрама на другим Факултетима у вези са стварањем јединствених програма и планова, где је год то могуће. То би учинило да студенти имају исти, или врло сличан положај без обзира где се уписали, где студирају, и тако даље.

IV. *О научном раду на Факултету.* — Мислим да је најмање учињено на овом пољу, Ни данас ми немамо формиран научни рад на Факултету. Ово и поред тога што смо ми и научна установа, и према томе дужни да организовано радимо и на том пољу.

Без научног рада сваког од нас, нема озбиљног наставног рада. Тешко је замислити неког наставника који би без сталног праћења и изучавања праксе и живота нашег друштва са успехом могао остати на Факултету као наставник. То су две категорије које су суштински повезане када је у питању наставно-научни рад на Факултетима. Да и не говоримо о томе да би тиме сарадња праксе и теорије била ликвидирана, односно да би утицај једне на другу био искључен. А то је наш основни задатак према документима партијских тела, пре свега Коференције СК Југославије.

Истина, свако од нас ради индивидуално. Али, то није нити организовано, нити довољно. Многи од нас раде и ван Факултета — на разним местима. Али, то је сасвим сигурно, нису то увек научни послови,

није то педагошки рад и сл. Често имамо обратних случајева, тј. да се ради о чисто комерцијалним пословима и др. То се оправдава, између осталог, и чињеницом да су наше зараде на Факултету мале. То је тачно. Али, зар се не би наше материјално стање могло поправити управо организованим научним радом на Факултету. Би свакако. У таквој ситуацији, не само што би се пружила могућност свакоме од нас да радимо, него би се створили услови да се, пре свега, нама као Факултету обраћају са стране за разна питања и др. Факултет би то чинио, а све то било би далеко боље и квалитетније него овако када се ради без икаквог плана, тј. појединачно и неорганизовано. Факултет би и у том погледу добио потребно место у нашем друштву, које је и те како потребно — и друштву и нама. Поред тога, то би омогућило да се свакоме од нас одмере обавезе и у том погледу, а тиме и права — у виду зараде и сл. Ми смо недавно донели, односно увели неке норме за наш рад. Ту је реч само о нормама за наставни рад. Уопште није обухваћен и научни рад наставника и сарадника. Разумљиво је да то није у реду, али у оваквој ситуацији није другачије ни могуће.

Организовањем научног рада на Факултету, учинило би се да се сви вратимо на Факултет. То би подигло и наставни и научни рад Факултета. Створили би се услови за потребну сарадњу између наставника међусобно, између наставника и студената и тако даље. Јер, ако неко долази на Факултет само да обави своје наставне обавезе (одржи предавање, вежбе и сл.), а затим иде да ради на друго место, такав наставник не може са успехом утицати на живот и рад Факултета.

Надаље, тиме би се створили услови за укључивање и студената у научни процес, што такође представља један од задатака Факултета. Студенти би тако створили још једну могућност за квалитетнији рад и студије, а и извор материјалних прихода.

Најзад, увидом у све облике рада појединаца створили би се услови за стављање под лупу оптерећености наставника. То је у интересу и Факултета, и друштвене заједнице у целини а и наставника. Наиме, неки од наставника који раде и ван Факултета, нису подвргнути оцени њихове оптерећености и у том раду. А несумњиво је да тај рад такође оптерећује наставника и да утиче, без обзира на то шта ко мисли о томе, и на рад који он врши на Факултету. Ми таквом наставнику, узимајући у обзир и његову старост и друге значајне ствари у вези са оптерећивањем, одређујемо максимум обавеза на Факултету, а он преко тога иде и оптерећује се на другој страни — ван Факултета. Овде сасвим по страни оставањем то што такви наставници морају добити сагласност за неки дужи рад и од Факултета. То се за сада претворило у пуку формалност. А, верујте, тако неће бити и у новим условима самоуправљања где ће о томе одлучивати, поред наставника, равноправно и друге структуре на Факултету — пре свега студенти. О томе се мора озбиљно водити рачуна у вези организовања рада на Факултету, тј. враћања свих нас у нашу кућу. Тако поштовање појединаца, поред тога што умањује њихове реалне радне ефекте на Факултету, доводи до тога да преоптерећује наставника који често, и због тога, навлачи на себе болест а често може довести и до трагичних последица. Мислим да таквих случајева већ сада има. Али

ми морамо учинити све да до тога не дође убудуће. По мом схватању, не може бити ствар сваког од нас колико и како ћемо да се оптеретимо. То мора да буде ствар сваког од нас — ствар Факултета као целине. Зато се морају створити услови за то, тј. организовањем научног рада на Факултету. Наш је заједнички циљ и задатак да наши наставници имају што дужи и живот, и радни век.

У. О режиму студија на Факултету. — И режим студија није организован тако да стимулише студенте на рад, да омогући скраћивање студија и ефикасно студирање. Има неких ствари које делују сасвим супротно томе. Указаћу само на неке ствари.

Прво, зашто наши студенти не би могли уписати годину са једним или два заостала испита. Овако, они су у односу на друге студенте, тј. студенте других факултета у неравноправном положају у многим питањима која су везана за упис у наредну годину. Тако, на пример, такви студенти не могу добити дом, кредит и разне друге ствари. Уз то, таквим студентима није пружена могућност да раде на предметима следеће године и сл. То личи на неку врсту казне за не показани успех у ранијој години. Зашто такав студент не би добио месечни рок за полагање тих испита, а истовремено се понашао на следећој години као да тих заосталих испита нема. То значи, такав студент би додатним напорима могао постићи и једно и друго, тј. положити заостале испите, а исто тако успешно се спремати за полагање испита из наредне године. И тако даље.

Друго, зашто дозволити само одличним и врлодобрим студентима да пре рока полажу поједине испите, тј. да студирају по посебном режиму. Другим речима, зашто само њима омогућити да на време заврше, па можда и пре тога. Зашто се то не би омогућило и студентима са добрим успехом, односно свима који би испунили одређене услове (различите него сада — разуме се). При томе, ваља имати на уму да и тај добри студент ипак даје уредно и на време испите, да и он тиме смањује трошкове свог студирања, тј. издатке које има наша заједница за њега и сл. Уосталом, ако погледамо са каквим се успехом углавном студије завршавају, видећемо да је највише оних са добрим успехом. И тако даље. Зар такав студент не заслужује да буде третиран на један посебан начин, који би у сваком погледу само користио циљевима и задацима које је наша заједница пред нас поставила — скраћивање студија и ефикасно студирање. Свакако да би.

Треће, зашто студентима који падну у једном испитном року онемогућивати да изађу на тај испит одмах у наредном испитном року. То је чиста казна, која нема никаквог смисла у конкретном случају. Шта више, то је и незаконито, ако се строго посматра. Оно само одуговлачи, врло често сасвим непотребно, студије. Многи студенти би се још мало додатног напора већ у следећем испитном року могли положити испит, односно они који за сада могу полагати после протека одређеног времена. Ту ствар треба посматрати и са психолошке тачке гледишта. У том погледу она је катастрофална у многим случајевима. Има студената који због таквог начина полагања доживе тешке психичке трауме, а неки чак доспеју и до нервне клинике и сл. То је нама свима познато. А ипак ра-

димо по старом. Сада је заиста време да са тим, и многим другим сличним стварима, престанемо.

Четврто, зашто морамо уносити студентима петице у индекс. То на многе од њих делује негативно. Посебно ако се узме у обзир да у индекс завири по неко „са стране“ — родитељи, рођаци, другови и сл. Није свака петица знак да је студент слаб, а најмање да тај испит неће положити. Зашто онда и на тај начин стварати непријатну ситуацију код студената.

Има наставника који кажу да се то мора и даље чинити због тога да би могао пратити рад наставника ради обрачунавања поена за исплату варијабилног дела личног дохотка. То није разлог. Може се на сто начина то учинити, а не уписивањем оцене пет у индекс. Уосталом, наставник би то могао уписати у записник а не и у индекс. Тако би администрација имале податке о раду наставника, а за сада и о праву студента да полаже следећи пут после протекла одређеног рока (ја сам већ изнео своје гледиште да би се тим требало престати у будуће, чиме би тај разлог отпао). Ја подсећам на то да неки наставници уопште не уписују петице нити у индекс у записнику, а неки то не чине само у индекс. Могу рећи, из свог сопственог искуства, да је то само користило студентима, да им је дало вољу за рад и сл. Што се тиче вођења евиденције о раду наставника, то би се могло учинити на сто могућих начина. Томе уопште не би сметало неуписивање петица — у индекс и у записник. Све би то омекшало односе између наставника и појединих студената, и обратно.

Ја подсећам на то да има наставника који уопште петице не уписују, или само у индекс, или и у индекс и у записнику. Оно прво може довести до незгодне ситуације ако се, у садашњем режиму студија, студенту не дозволи да полаже у следећем испитном року или, што је још горе, ако му се одреди да испит полаже пред комисијом (јер администрација податак о полагању испита и петици има и на основу тога по статуту одређује када ће и како такав студент да полаже тај испит). У таквој ситуацији студент би оправдано могао тврдити и доказивати да на испит није ни излазио, јер у индекс није ништа констатовано. Дакле, тиме се стварају само компликације и, пре свега, услови за евентуалне сукобе, дијалоге и др.

Ја сам од оних наставника који врло често (када год то студент тражи, или када сам оциеним да је тако боље — а то је скоро редован случај) не уписују оцenu нити у индекс, нити у записнику. То ми умањује лични доходак, али сматрам да тиме чиним много више користи многим од таквих студената. То заиста код већине студената само стимулативно делује. Посебно многим од њих омогућује да раније заврше студије, односно положи предмет и др. То на изврстан начин ствара и повољну атмосферу у односима студент-наставник.

Најзад, да и не говоримо о томе колико муче има администрација у вези са књижењем петица, којих, као што сви знамо, има највише.

VI. *Нешто о реформи администрације на Факултету.* — Иако питање реформе администрације нема неког директног утицаја на скраћење студија, свакако да има на тежину студирања, тј. на многе перипетије које студенти имају у односима са администрацијом, односно администра-

ција са њима и др. Од тога свакако нису ни наставници и много чему поштеђени.

Зато би приликом стварања нове организације и др. на Факултету, требало имати на уму и потребу реформисања администрације.

VII. *Предлог у вези рада Конференције.* — Узимајући у обзир ранија искуства у вези са овим и сличним питањима, мислим да би пре усвајања неких закључака било обавезно да се поново састанемо (без обзира да ли сви или неко тело које би Коференција одредила, али најбоље опет сви заинтересовани — а то значи сви) и тек тада да одлучимо које и какве закључке ћемо усвојити, донети. То би омогућило да се и о закључцима, дакле у вези са дискусијом заузму јасни и одређени ставови, односно чврсти задаци. То ће олакшати и спровођење усвојених закључака.

Деметровић Милка, студент

Анализирајући протекли период и оно што је урађено од задатака који су нам планом рада били постављени, можемо констатовати да се по питању реформе учинило врло мало.

Мада је планом рада јасно разрађен цео ток прве фазе у реформи, подељене обавезе и задужења, фиксирани рокови у којима се задаци морају извршити, многи су избегли своје обавезе.

Питању марксистичког образовања и идејног оспособљавања младих путем редовне наставе не посвећује се ни минимум пажње, док се на другим факултетима марксизам учи већ као посебан предмет. Шта више и тако где оно делимично постоји латентно се репродукује онако како је минимално а често и неадекватно у уџбенику заступљено. Стога се може констатовати да није пошћуљено по плану рада СК Правног факултета и плану рада Универзитетске конференције СК Београда, Реформа не подразумева само усклађивање плана и програма са савременим потребама нашег социјалистичког друштва увођењем нових предмета већ и преиспитивање постојећих и то како њихове садржине и обима тако и њихове педагошке стране итд.

Морамо поћи од тога да лик данашњег правника није и не треба да буде исти као оног пре двадесет година. Његов квантум знања мора бити већи, али у којим оквирима треба да се стиче то знање. С обзиром на постојање сродних факултета (факултета политичких наука, факултета економског, социологије и др.) који стварају одговарајуће стручњаке, правнику би на тим пољима требало дати један општи ниво знања, а проширити обим његовог знања из нових правних области: стамбеног, водног, рударског и других које до сада нису проучаване или су проучаване у мери која није у складу са потребама.

Реформа треба да донесе промену у погледу усмерености тако да се целокупна васпитно-образовна делатност усмери на образовање и васпитање за рад и путем рада. А то ће се постићи само онда ако се наставни програми и планови усагласе са потребама овог нашег савременог друштва.

Др Драгутин Пашић

У свом прилогу дискусији желим да кажем шта по мом схватању треба подразумевати под садржајем реформе Универзитета. Треба одговорити на питање шта је прави смисао постављених захтева да се изврше измене наставног плана и програма Факултета. Треба, заправо, знати где се налазе реалне границе битних промена садржине, облика и метода нашег рада. Наравно, све то под једним условом да промене у основи полазе од достигнутог степена искустава стечених у досадашњем раду Факултета, да се полази од његових материјалних и кадровских могућности, о спремности учесника (наставника и студената) да се у наставно-научном процесу рада заложе како би студирање постало што ефикасније.

Но, пре означеног дела излагања желим да изнесем нека претходна запажања у погледу материјала који нам је раније достављен као предмет разматрања. Корисније би било да је делегатима Конференције СК достављен целокупан материјал који садржи досадашње напоре, нека опредељења и конкретне мере предузете у смислу измене наставног плана и програма нашег рада. Додуше, иако се, чак и површним увидом у достављени материјал запажа да је он несистематизован, без синтетичког израза и без доминантно формулисаних ставова, и поред свега тога он информише нас делегате о читавој лепези ставова и захтева за променама досадашњег начина, метода и облика рада.

Уз ову напомену, свакако, треба додати и то да је највећи недостатак извештаја у томе што је он крајње непотпун, јер не садржи захтеве, ставове и предлоге ООСК IV године студија, а у прилогу материјала нема, што је такође велики недостатак, ни изнетих предлога и мишљења Комисије за реформу Факултетског већа, недостају учињени предлози осталих тела која су према устаљеној пракси надлежна и врло позвана да разматрају одређена питања и учине одговарајуће предлоге реформе Факултета. Због тога је умањена могућност нас делегата да стекнемо ширу и потпунију слику, с једне стране, о заједничким, општим интересима Факултета, односно шире друштвене заједнице и с друге стране, то све нас у знатној мери спречава да добијемо било каква сазнања о супротним ставовима, парцијалним интересима, сукобима и конфронтацијама појединаца, неких, ако их има група катедара, комисија и других факултетских тела и органа.

Ако би имати увида у сва ова изречена мишљења, захтеве и предлоге у погледу реформе Факултета, то би представљало неку врсту индикатора колико смо сви скупа спремни (неспремни) да се више него раније ангажујемо у наставно-научном раду. Битно је у томе наћи заједнички интерес, оно што нас повезује, ангажује, мобилише. У томе је јако важно познавати расположиве снаге за остваривање постављених циљева. Исто тако нужно је маркирати отпоре да би знали где да отворимо фронтове и против кога да се води битка. Само уз ове претпоставке могуће је постићи бољу ефикасност у нашем будућем раду, уградити нове садржаје у наставне планове и програме, наћи рационалну меру у измени режима студија, очекивати од радних људи, (наставника, студената и ваннастав-

ног особља), да се далеко више ангажују у процесу наставно-научног рада. Овакав приступ и начин рада потпуно је сагласан са духом и са садржином уставних начела о самоуправним споразумима и друштвених договора, чија се важност, нема сумње, простире и у оквирима наше Основне организације удруженог рада.

Друга напомена се односи на изречене оцене да је реформа Факултета један сложен и дуготрајан процес, па зато не треба правити неке нагле заокрете, јер ће се, наводно и без журбе, ако се постепено буде правио корак по корак, стићи до постављеног циља. Та теза је из одређених разлога доста дуго присутна у великом броју универзитетских средина. Међутим, искуства говоре нешто друго; означени кораци се праве превише споро, то ствара сумње-колебања, унутрашње сукобе-противречности, наду да ће, ипак, остати све по старом. Превaziлажење свега тога не може да чека, јер спорост охрабрује противнике, потхрањује колебања па зато треба подржати оправдане захтеве да се врше брже промене укупних односа радних људи на Факултету (Универзитету),

А сада неколико речи да кажем о садржини постављеног проблема. Реформа Универзитета као постављени захтев и циљ друштвеног развоја већ доста дуго се налази у жижи интересовања и политичке активности на њему, али се упукос томе јако споро афирмише и пробија кроз лавиринте разних врста отпора појединаца и друштвених група. То је, пре свега, довело до успоравања развоја нових метода и облика рада. Измене у привредном систему (привредна реформа од 1965. и све касније измене) нису биле праћене одговарајућим променама постојећих односа у високом школству. Такво стање се мање-више задржало све до скоро да би се, у последње време под притиском многих захтева који се чине са разних страна, ван Факултета (недавно одржани конгреси СКЈ и СКС), па и на самом Факултету се чине захтеви (СК, одговарајући самоуправни органи, тела и појединци), убрзале промене наставно-научног процеса. Зато се и налазимо пред задатком да извршимо политички утицај на што битније промене наставног плана, програма, режима студија и нашег односа према укупном раду.

У жељи да одговорим на постављено питање, какво значење треба да имају све ове измене, консултовао сам доста материјала који садржи захтеве и циљеве реформе. То нарочито важи за резолуције X Конгреса СКЈ и VII Конгреса СКС. У опредељењима СК у погледу друштвене реформе Универзитета, односно Факултета као његовог основног дела полази се од садржаја и циљева реформе.

Признајући да нећу рећи ништа ново и непознато, цитираћу овде општеусвојене ставове, закључке и опредељења у вези са реформом универзитета, односно Факултета. У конгресним резолуцијама се каже да „реформа Универзитета подразумева ефикасност студирања“. Дакле, исто оно што се од привредне реформе захтевало, а и данас се чини тај захтев да се економски живот организује тако да пружа што ефикасније резултате. Та два процеса, процес реформе високог школства и мере привредне реформе морају се паралелно и складно развијати. Било каква па макар и минимална промена досадашње садржине рада и односа да Факултету мора, пре свега, да има за полазиште степен ефикасности студирања. Та-

ко, свако померање предмета с једне на другу годину, укидање, односно блажа форма од тога; скраћење додавањем нових уместо застарелих садржаја наставне материје, начин њеног излагања, развијање облика наставног рада, измене режима студија и све друге у вези са наставно-научним процесом, неминовно мора полазити од захтева ефикасности студирања. Уколико се ефикасност студирања не узме за претпоставку реформе, ефикасност као крајњи циљ и задатак, онда то нужно мора довести до репродуковања старих односа, до релативног неуспеха, до незадовољства. Зато се у Конгресним резолуцијама и каже да у погледу ефикасности студирања „треба заоштрили одговорност свих учесника у образовном процесу, како би се смањило време студирања“. А учесници у образовном процесу нису непознати. Наставници с једне и студенти с друге стране, чине основне учеснике наставно-научног рада и на њима лежи основни терет рада и одговорности за остваривање циљева и задатака реформе. Тешко је остварити постављене циљеве ако се битно не измени садашњи однос учесника у образовном процесу. Само уколико ови учесници у процесу рада измене досадашњи став према свакодневним обавезама створе што стручније кадрове за потребе привреде и друштвених служби, и уз то допринесу да се скрати време студирања, те изврше снажан утицај на потпуније формирање моралног и идејно-политичког лика социјалистичког грађанина, само у том смислу наставници и студенти могу одговорити потребама привреде и захтевима друштва.

Постављајући то као крајњи циљ, тј. ефикасност процеса студирања и све друго што садржи тај процес, Универзитет а то значи и наш Факултет, долазе у могућност да одговоре садашњим кретањима нашег друштва, кретањима у правцу релативног растерећења удружене привреде обавеза због којих она запада у знатне тешкоће. Само на тај начин ми можемо, као појединци и организација СК у целини да одговоримо постављеним задацима. Тим заједничким, општим циљевима мора бити подређена наша целокупна друштвено-политичка, стручна и радна активност. Томе треба да буду подређене све промене односа учесника (наставника и студената) процеса рада према личним обавезама. На томе, заправо, треба да се заснива захтев да се изврше одређене промене у наставним плановима, да се уведу нови садржаји у програмима рада, да се друкчије, на нов начин, организује процес наставно-научног рада, да се пронађу бољи облици усвајања знања, ефикасније организује настава и прихвати бољи начин провере постигнутих резултата рада. Према том заједничком циљу који се састоји у ефикасном студирању и све друго што оно подразумева, ми можемо и морамо ценити колико се успешно (неуспешно), ангажујемо у нашем раду. У зависности од тога треба процењивати колико студенти улажу рада у процес студија, од тога треба поћи у оцени да ли су добро постављени наставни планови и програми, колико њихов садржај одговара потребама друштва и захтевима стварања стручњака за потребе развоја социјалистичке привреде и њених односа надградње. Оцена успеха рада наставника мора се објективизирати. Стварна процена њиховог рада треба да се заснива на томе колико су они ангажовани, спремни и способни да пруже помоћ студентима како би они једноставније, брже и успешније савлађивали постављене радне задатке.

Све ово неће бити једноставно да се постигне јер назначене промене и постављени захтеви озбиљно задиру у досадашњи привилеговани положај неких учесника процеса рада на Факултету. Сви ће се они у начелу сложити да подрже промене, неће оспоравати циљеве чак и сами ће указивати на потребе, нужности реформе Факултета. Али, оног тренутка када се постави питање реализације и остваривање задатака, управо тога момента треба очекивати знатне тешкоће, отворена супротстављања и јаке отпоре битним променама односа на Факултету. Дакле, на глобалном плану све ће се, углавном, прихватити а у конкретним случајевима тражиће се начин, истицати аргументи, позивати на принципе, потребе да остане све како је било, јер у том, како га они виде, сегменту живота Факултета, по њиховом схватању, све је у најбољем реду до сада било па због тога не треба ништа мењати. Ови отпори су објективно присутни у нашој средини, о њима треба строго водити рачуна, уочити и обавезно полазити од њих у процени колико су појединци спремни да подрже суштинске, корените измене нашег досадашњег рада о чему је недавно говорио друг Благојевић на састанку ООСК наставника и ваннаставних радника.

За остваривање тога задатка нужно је мобилисати све учеснике у процесу рада. То неће ићи лако, јер постоје неслагања, отпори, неверице, сумње у целисходност целе наше акције — СК у томе мора да има јасне ставове, да донесе општеприхваћене закључке, да иницира и покрене процес реформе и да у њега укључи што већи број људи и да упорно инсистира да се акција широко и трајно води преко одговарајућих самоуправних органа на Факултету. У томе се мора испољити истрајност, доследност и принципијелност ставова ослобођених колико је могуће личних интереса. На томе конференција СК мора мобилисати све своје чланове и обавезати их да се заложе у самоуправним органима на остваривању постављених циљева реформе. Ако тако будемо радили, онда ћемо избећи опасност да се наша акција сведе на проблем шта треба да представљају вежбе, колоквијуми, где треба да се лоцира у наставном плану неки предмет, шта треба да се избаци из неког уџбеника као непотребан садржај, колико треба да имамо испитних рокова и слично, што је све несумњиво јако важно али се тиме не може у својој политичкој акцији бавити СКЈ, већ је то задатак одговарајућих самоуправних органа на Факултету.

Боривоје Шундерић, студент

Живимо и радимо у периоду великих друштвених померања, у периоду када организоване социјалистичке снаге улажу велике напоре да самоуправљање учини доминатним односом у свим областима друштвеног живота. Сведоци смо да се многе традиционалне институције разграђују или организују на битно новим основама, да се целокупан живот и рад ослобађа етатистичких стега и да у њиховом развоју из дана у дан ново постаје све присутније. Промене, које се уочавају у свим областима друштвеног живота, неминовно морају захватити и научно-образовне институције, а то је домен где су се доста споро мењали односи који су дуго грађени и љубоморно чувани.

После усвајања новог Устава и одржавања X конгреса СКЈ, питање да ли реформисати високо школство не треба постављати, већ треба изналазити најадекватније начине како научно-образовни процес укључити у функцију удруженог рада. Морамо сагледати поље на коме се налазимо и шта смо учинили на овом плану, како би критички превазишли све оно што је ометало да брже и ефикасније остварујемо задатке које је друштво поставило пред нас и које оно с правом очекује да решимо. Приликом расправљања о овом питању, ваља имати у виду сву одговорност високообразовних институција (а и људи који у њима раде) у процесу преображаја нашег друштва, узимајући у обзир сву сложеност обављања васпитно-образовне делатности и њен значај за формирање младе генерације.

С обзиром да се проблему реформе односа на факултету може прилазити с различитих становишта, као и да се расправа може водити по одређеним целинама односа, који у својој укупности чине васпитно-образовни процес, задржао бих се укратко на анализи односа који се успостављају између студената и наставника приликом извођења наставе. Ако хоћемо високо школство да организујемо на самоуправним основама, а то је смисао промена које подразумева реформа овог ступња школовања, онда се однос наставник-студент мора успоставити на равноправној основи, уз пуно поштовање личности учесника, њиховог угледа, способности и стручних знања. Однос се мора развијати путем дисциплинованог извршавања радних обавеза, избегавајући сваки облик фамилијарности и уз истовремено инсистирање на правима која су дата његовим субјектима. Свакако да је посао наставника врло одговоран и осетљив, јер од његовог идејног опредељења и стручног знања, као и од тога с колико ће умешности он то своје знање представити, у великој мери зависи како ће студент испуњавати своје обавезе и да ли ће прихватити оно што му се излаже о датом проблему. Научни прилаз једној новој институцији са становишта теорије и праксе социјализма, у великој мери ће допринети да она живи, јер је познато да све што је ново у почетку наилази на отпоре и према њему се гаји извесна доза сумње. У овоме треба видети велику улогу научних радника, а нарочито универзитетских наставника у даљем развоју нашег друштва на новим основама, које су јасно зацртане. Тако, на пример, ми још и данас друштвену својину третирамо кроз три компоненте приватне својине (*usus, fructus* и *abusus*), што разуме се никако не одговара суштини њене улоге у нашем друштву, а наиме, да она представља негацију свих видова својине на којима су почивали сви облици експлоатације.

Наставници се морају трудити да у уџбеницима, монографијама и разним часописима, а разуме се и живом речи, језиком радничке класе научно образложе и објасне многе промене које се дешавају у нашем систему. Свако сејање неверице према ономе што чинимо, као и недовољно залагање да се то објасни, било из којих разлога, неспојиво је с функцијом школства у нашем друштву. Излагања на високом степену апстракције, осиромашена животним искуством, испуњена фразама, а тек-

стови пренатрпани страним речима које се често натежу у склопове реченица, доста спретно избегавају суштину ствари и неретко нуде нешто што је неприхватљиво.

Врло је значајно питање како решити однос наставника и студента приликом извођења предавања и других могућих облика наставе, јер досадашњи систем је доста застарео и не може да задовољи захтеве савременог друштва о потреби увођења младих у научно-истраживачки рад. Сигурно је да предавања *ex Catedra* то не могу да обезбеде. А предавања ће имати жељени смисао само ако се схвате као процес узајамног васпитавања и образовања сходно потребама друштва. Уредно испуњавање обавеза од стране наставника, као и његово инсистирање да и студент испуњава редовно своје обавезе, у великој мери ће утицати на стварање једног савесног односа према раду, што уједно чини и основни морални принцип нашег друштва. Значи, једним садржајним односом у коме ће се функција васпитања и образовања савесно обављати, створићемо у младог човека навику за рад, тако да ће му учење представљати задовољство, а не принуду условљену страхом од падања на испиту. Начин извођења наставе у коме студент активно учествује доприноси да он јавно говори (а не да се први пут чује на испиту) и да самим тим развија правнички начин изражавања и стиче сигурност говора. Запажена је масовна појава недолажења студената на предавања, тако да никада не чују живу реч о датој материји, што производи негативне последице приликом полагања испита. Учећи из уџбеника и разних часописа они акумулирају велика знања, али их не знају на приступачан начин изложити на испиту где често не могу да разлуче битно од небитног, а то нису у стању јер науче масу периферних ствари, а суштину превиде или је механички схвате. Због тога се многим деси да падну на испиту и поред тога што су доста радили, па можда и више но што је потребно да би се солидно савладао један предмет. То врло негативно делује на младог човека, јер његов рад није уродио плодом иако је врло обиман. Према томе, систем наставе мора бити усмерен тако да студента стално ангажује, да у њему ствара интерес за уочавање битног и откривање новог помоћу методолошко-научно прихvatљивог прилаза. Студент треба да научи да правилно мисли и да то што мисли уме да на јасан и прецизан начин јавно каже, да се критички односи и према себи и другима, да се ангажује у доношењу одлука, а не да прихвата готова решења. Запажа се све већи број оних који се устручавају да јавно говоре, јер се плаше да то ангажовање неће донети жељене резултате. Они временом постају незаинтересовани за оно што се догађа око њих. Ову појаву треба превазићи, пошто би био велики недостатак система школовања ако би стварао дезангажоване идејно дезоријентисане и нестабилне личности.

Остварењу горенаведеног у великој мери ће допринети налажење једне разумне границе између онога што се налази у уџбенику и онога што се и како се излаже на предавањима. Ту би поклапања — а тога и сувише има — умртвљујуће деловала. Ваља избећи писање гломазних уџбеника и, између осталог, на тај начин отворити простор за живу реч чија је снага изузетно велика у колико она садржи једну поруку. На предавањима треба више обрађивати изведене појмове, излагати разли-

чите теоретске приступе, објашњавати институције опсервирати тенденције које се јављају у пракси остваривања једне установе, избегавати супарни начин излагања, давати више пластичних и поучних примера из живота и на прикладан начин извршити импровизацију судских процеса и др. — Тако би материја изложена на предавањима и обрађена у учебницима представљала рационалну целину док би свако њихово битно раздвајање или тотално поклапање давало половичне резултате, који су сами по себи велики минус. Све ово, дакако, захтева одвицавање од досадашњег начина понашања како наставника и асистената, тако и студената. Самопрегоран и одговоран рад је преко потребан и нашој средини.

Др Момчило Курдулија

Отприлике пре месец дана, на годишњој скупштини Савеза студената, полемисао сам са поставком по којој се борба студената састоји у добијању што већег броја испитних рокова. Студентска популација је, узгред буди речено, реаговала на њој својствен начин и показала да је изнета теза у целини плод нечисте маште. Горњу поставку није било тешко оборити будући да тотално оскудева у чињеницама, да иза наших студената стоји њихова изванредно велика, многострука, веома зрела, саждржајно једра, умно продорна и социјално јако богата активност и, најзад, да није потребан особити напор да се проникне у њен приземни смисао, упркос вештини да се направимо невешти кад нам то треба. Уосталом, универзитетској (и не само универзитетској) јавности познат је допринос који су студенти Правног факултета дали и дају у бици за изградњу самоуправних друштвених односа, а против настојања снага које су Писмом потиснуте са политичке сцене и које ни случајно не помишљају да одустану од настојања да се поново нађу тамо где су некад биле и где им је, сумње нема, било врло удобно.

Том приликом сам рекао да имам утисак да студенти, бар из предмета који ја предајем, улажу доста напора да се то, поред осталог, испољава у константно великом броју присутних слушаца предавањима, пажњи са којом прате излагања и успостављању мисаоних токова, те да би, вероватно, и резултати истраживања били на истој линији. У међувремену сам извршио одређену анализу за петогодишњи период, то јест од 1970. до 1974. године. Добијени резултати показали су да је горње осећање почивало на реалним фактима. Потребно је, међутим, учинити неколико напомена. Прво, као полазна мера узет је број пријављених испита. Ваља, пак, овде акцентирати да је број пријављених испита не само крајње проблематичан већ и врло заводљив критеријум ако се не узме у обзир читава серија редуктора, који, бар донекле, обезбеђују реалност ствари. Тако, на пример, студенти из месеца у месец, из семестра у семестар, из године у годину пријављују више испита да би добили што повољнији распоред, док код немалог броја аспираната у међувремену наступе околности које у целини или једним делом осујете остварење планираног програма или, пак, један број студената тек у току испитног рока дефинитивно утврди да у времену које му стоји на расположењу

не може ваљано да савлада материју из свих пријављених предмета. Штавише, извесни студенти иду — како то они кажу — „на стицање стажа”. Они су, наиме, приметили да неки наставници примењују нешто блажа мерила кад је у питању прелазна оцена оних који понављају испит. Ова чињеница се само на први поглед не слаже са нашом тезом, али је несумњиво да спада у домен разгранатог корена чији је продукт скоро двоструко дужи рок студирања од оног законом предвиђеног. Број пријављених испита могао би, сам по себи, неупућеног упутити на погрешан пут, а то се управо и десило са говорником поставке о којој је већ било речи.

Напоследку, ваља рећи да је критеријум на испитима константно постојан код наставника из односног предмета (наследног права) и да није искључена могућност извесне непрецизности у наведеним математичким радњама, али тешко да би она била пажње вредна у било ком смислу. Не верујем да бисмо били близу истине ако бисмо сматрали да су резултати које су студенти постигли у домену наследног права продукт постојећег режима студија. Уосталом, трајање студија није скраћено. Управо ово последње потврђује да постојећи систем не почива на ваљаним основама. Има, штавише, знакова који упућују на закључак да је постојећи састав близу да буде банкрот систем. Проблематика је у тој мери овде сложена да се једва више преко тога може. Ако се озбиљно мисли ићи напред, неопходно је дубоко продрети иза фаседе живота, подвргнути темељној анализи све компоненте и све чиниоце образовно-васпитног процеса, до краја засећи у све корене на којима израста и егзистира постојеће стање ствари и на бази спознаје филозофије стварности донети конкретна решења и инаугурисати систем који одговара потребама живота. У противно и даље ћемо се рвати са последицама, а то је мање-више Сизифов посао. Знамо, међутим, да је увек актуелно правило: *Cessante causa cessant effectus*, тј. кад нестане узрок нестаје и последица. Проблем је, дакле, примеран и пирамидалан, али не и нерешив. Уколико се то пре и боље схвати утолико ће цех бити мањи, мада је он и до сада такав и толики да никога ко се осећа одговорним за наше данас а поготово за наше сутра не може ни најмање чинити равнодушним.

У вези са предњим указао бих на један сегмент на који је одговарајуће разлагање бацило нешто више светла. Обим градива из Породичног права са Социологијом породице вишеструко премаша онај који је постојао раније. Одређена истраживања показују, да знање садашњих генерација не надмашује оно ранијих генерација, па се — то је, у сфери разума, једва потребно рећи — поставља питање опортуности постојећег стања ствари. Не лежи ли ту један од узрока дугог трајања студија? То, дакако, није ни изблиза све што ова негатива садржи, али је довољно да се запитамо коме то користи, колико то друштво кошта и чији су интереси овде доминантни. Ништа боље ствар не стоји ни са неким другим предметима. О овим и многим другим питањима од капиталног значаја за реформу дебата у нашој средини није, на жалост, до сада наилазила на велики одзив. Изгледа да је духовна опорост уткана у подлогу чији је резултатостанак без завршних резултата.

У погледу неких аспеката вечерашње расправе, морам речи да се налазим у једној „дилеми“. Наиме, ту човек може мисаоно да се креће у два правца. Први је да је ово што данас имамо у области наставних планова, наставних програма, облика рада, технологије наставе итд., нешто што представља један целовит, завршен, савршен, и са потребама живота усклађен систем, а то ће, између осталог, рећи да је исти у складу са највишим правним актима (уставима) и одлукама Седмог и Десетог конгреса Савеза комуниста о реформи у области високог школовања и да су ту у најбољем случају потребна извесна минимална померања и поправке. Другим речима, летошњи конгреси су имали задовољство да побу за нама и да кажу и прокламују нешто што је одавно — чак на извесним подручјима од пре нове ере — у нас присутно.

То виђење постоји и оно је наслеђе још увек ни изблиза непревазиђене прошлости. Овом приликом ваља приметити да је ретроградна прошлост у стању да се задуго после оружане фазе револуције репродукује и да је, према томе, слика стања ствари која је постојала у једном периоду без веће вредности. Либерални социјализам са својим основним обележјем — капитал-односом — темељно је оповргао нашу не много високу разину и дао сведочанства која озбиљно опомињу. Није, чини се, на одмет имати на уму околност да је заоставштина класног друштва не само подела на умни и физички рад већ и свест једног дела нас да смо одабрана мањина са статусом који није резервисан за свакога. Од таквог прилично устаљеног поимања до скромног и одвојеног хоризонта, до превиђања стално покретног и детерминишуће друштвене стварности, праксе и потреба друштва није далек пут. Оскудица у познавању суштине марксистичке научне мисли, самоуправне стварности и налога времена онемогућују нам да будемо и да се стално налазимо у строју оних који речју и делом обарају неприхватаљиву прошлост и стварно негирају стварност класног друштва.

Поента је, дакле, у томе што непотребна прошлост неће да напусти нас иако више не може да служи ни човеку ни историји. Она је у нашој свести устоличена и бројним копчама повезана, тако да не треба гајити илузију да ћемо се са њом ускоро растати.

Други мисаони правац јесте да у овом раздобљу нашег развоја долази до квалитативне измене друштвеног положаја образовања, будући да оно постаје интегрални део удруженог рада. Отуда образовање има за функцију да стално доприноси повећавању како друштвене производности рада тако и самоуправном развоју и социјалистичком прогресу уопште. Ово, међутим, захтева васпитно-образовни рад чија је идејна подлога марксизам. Без те доминантне мисли; без те научне теорије; без те револуционарне идеологије и — рекао бих — још револуционарније праксе друштвеног хегемона и његовог предводничког одреда; без континуираног међусобног повезивања и суштинског прожимања и једног и другог и трећег нема живе, јединствене и хармоничне целине подобне да крчи пут животу чија је иманенција његово стално унапређивање путем превазилажења данашњег сутрашњем чак и кад је то данашње изнад и испред јучерашњег. Марксизам је научна основа поимања света која је

далеко оставила иза себе све друге погледе на свет и која је једина кадра да отвара све нове и нове просторе за формирање личности које ће бити способне да стварно спознају и *in continuo* спознавају стварност и да на темељу тога доносе унапређујућа решења.

Овде се могу акцентирати два кључна проблема: онај који се тиче персоналних чиниоца васпитно-образовног процеса и онај који се тиче захтева живота.

Првонаведени проблем веома је сложен и захтевао би посебну обраду, што овом приликом није могућно, али је могућно учинити неколико запажања на бази искуства и познатих чињеница. Систематски допринесити стварању марксистичке идејне оријентације, формирању личности које ће истрајно и уметно уклањати препреке на путу остваривања историјске мисије радничке класе и који ће у исти мах свестрано и радикално настављати најдубљи преображај у историји људске врсте могу људи који имају и умеју хотено да дају и да то и сами у матици живота непрекидно стичу и на теоријском и на педагошком и на практичном плану. Празна рука ту не може ништа да да, али је дужност свих свесних социјалистичких снага да зналачки и неуморно раде на томе да таквих буде што мање. Чини се да је то бит бити.

Другонаведени проблем у својој сложености нимало не заостаје за оним првим. Стварати претпоставке за корениту измену наставних планова, садржаја, облика рада, односа према обавезама, режима студија, модерне организације рада, довођења трајања студија у оквире законом предвиђене, подизање квалитета наставе и успеха у учењу, рационалније коришћење постојећих снага и простора, примену уставног начела по коме друштвени и материјални положај човека зависи искључиво од рада и његових резултата, развијање бољег смисла код академске младости за идејно и политичко ангажовање, активност у развијању самоуправних друштвених односа, циркулације кадрова, опроштај од свега што не може да држи корак са временом итд. посао је коме тешко да има равноту. Ту постоји и предстоји борба за коју се вреди до краја активисати и у којој нису искључене битке које се делимично и привремено могу изгубити. Искуство као судија који најмање греши и овде је веома поучно. Другим речима, васпитно-образовну делатност ефикасно ставити у службу човека данас и сутра и удруженог рада данас и сутра, ствар је која дубоко засеца у срж сржи и представља пирамидално значајан фактор кретања у корист прогресивних снага. Не треба, међутим, сметнути с ума присуство снага које су по свом бићу ретроградне, без обзира на напоре да то своје својство прикрију.

Смисао реформе много је дубљи него што су то многи мислили и него што то неки још увек мисле. Он произилази из саме суштине нових друштвених односа и за њега се, као што прошлост показује, тешко борити, а још теже изборити. Очито је да ни о једном проблему није више утрошено ни речи ни времена него о реформи; али је још очитије да нигде није мање постигнуто него ту. Између напора и резултата несразмера је фрапантна. Изгледа да се у извесном смислу инаутурисао мртви ход и преко тога ћутке више не можемо нити хоћемо да прелазимо. Није ли можда већ сазрело питање, зашто ми тако дуго зидамо Скадар на

Бојани и које су то виле које чине неефикасним напоре неимара? Ви знате да је Скадар зидан три године и да је три стотине трудбеника узалудно покушавало да постави темеље, јер све што су они преко дана озидали, то су по ноћи разориле виле. Да, другови, на светлу се гради а у мраку разграђује. Морам рећи да ни као петогодишњак ни као десетогодишњак, упркос разиграности маште, нисам веровао у постојање вила, али сам у либертерном социјализму ипак нешто научно — схватио сам да виле ипак постоје.

Облике где те виле пребивају сачињава, у крајњој линији, вишак рада који је одвојен од радничке класе и на коме је израсла моћ тих моћних створења. Има, разуме се, мноштво ближих наслага које представљају утврђења оних који се старају да сваки пролаз самоуправном ходу запрече. Пре више година рекао сам да не би било лоше ако бисмо увели једну нову дисциплину која би се звала наука о триковима (трикологија) или нешто слично и чији би предмет проучавања била стратегија и тактика антисамоуправних снага проткана нечистим картама које се убацују у игру и чији је арсенал изузетно богат и способан да се стално умножава, прилагођава и иновира, те да би нам њени резултати помогли да успешније идемо напред и да брже уклањамо све оно што је објективно назадно независно од мотивација које иза тога стоје. О средствима које противничке снаге употребљавају биће, надам се, прилике да опширно разговарамо. Вечерас бих на ту тему рекао само оно што је нужно. То је вербализам. То је празна прича. То је оно што у ствари представља заштита онога против чега наводно вербалист стварно говори. То је слаткоречивост чије су жртве наивни људи. То је оно стално изналажење могућности да се блокира и одложи решавањв виталних питања.

Ја мислим да се не може прихватити теза — а до сада је нико није ни подржао — по којој прво треба ићи на верификацију мишљења свих редовних студената о реформи, па да тек онда треба прићи реформи. То не мислим због великог броја разлога, при чему ћу напоменути само три. прво, најбројнија генерација која долази на студије јесте она најмаља, а њена искуства и представе о проблемима са којима се ми толико ауто сусрећемо и рвемо нису много велики. Друго, као редовни студенти на овај Факултет стално се уписује један број студената који уопште у нас не студирају. Треће, није мали број редовних студената који су разасути по целој земљи па и шире и који једва да ће који пут у том статусу прекорачити праг ове куће.

Потпуно је очигледно да нико не би могао окупити сву студентску масу и прибавити мишљење свих редовних студената. Ако би то неко покушао да уради, брзо би се уверио колико је та замисао илузорна. Чини се, пак, да је ту реч о нечему другом: о једној стрампутици, о току који води у загрљај понора из кога нема повратка, о мртвом ходу и барањању са правилом *ad calendas graecas*. Но, и кад бисмо имали могућност да постигнемо немогуће, поставило би се питање: није ли Савез комуниста организација која је одговорна за све токове, па и ове у области реформе? Али кад смо већ ту, ваља подсетити на чињеницу да је наш план рада, па, дакле, и онај његов део који се односи на реформу, у пуном складу

са одлукама VII конгреса Савеза комуниста Србије и X конгреса Савеза комуниста Југославије. Њега је у целини израдило чланство наше организације уз активно учешће студената без обзира на политичку припадност у организационом смислу. Он је управо био дело наше оријентације да почетак и крај политичке и друге активности буде у самом чланству. То је било и остало наше темељно опредељење и на том стратегијском одређишту противник је битку изгубио. Можда је неко уочио слабе тачке своје позиције па сад покушава да са нашим оружјем против нас војује. Ако је то тако — а по свему судећи јесте — ми можемо поручити: етичко и бритко оружје није за нечисту и приземну работу.

Идеја да анкетирамо студенте потекла је од мене. Замисао је била да се дође до мишљења студената о целој проблематици реформе, а нарочито до мишљења студената претпоследње и последње године студија и студената трећег степена студија пошто они имају доста рељефну слику целине, наталожено искуство о лицу и наличју велике серије чињеница и чинилаца који спадају у контексту високог образовања. Ова идеја није, разуме се, искључивала јавну дебату о датој проблематици, заузимање ставова на огранцима и зборовима студената и наставника и упознавање надлежних тела и органа са изнетим мишљењима. Напротив. И заиста, организација Савеза комуниста и Савеза студената по годинама, на зборовима итд. расправљале су о реформи, образлагале и образложили своја виђења и хтења и са њима међусобно упознале цело чланство, комисије за реформу, Управу факултета и друге факторе.

Наведену идеју анализирао је Секретаријат Конференције и усвојио је, с тим што је са њом ваљало изаћи пред чланство и тек ако ту добије потврду уткати је у програм рада. Чланство је потврдно одговорило и целу замисао разрадило и обогатило. У огранцима се, као што знате, на овоме ради и ускоро ћемо на бази прикупљених података расправљати и о томе како чланови Савеза комуниста уче, са каквим успехом, колико дуго итд.

Према томе, наши су ставови и програми дефинисани и они су врло јасни, тако да у том погледу немамо шта да расправљамо. Ако неко настоји да нас врати на почетак, треба га онемогућити и показати му да је време манипулација неповратно прошло. Задаћа коју су нам наложили минули конгреси такође је јасна и ми једино можемо и хоћемо да расправљамо о томе како најбрже и најрационалније ту задаћу преточити у дела. Никакво оклевање, ма колико неко био заокупљен сам собом, не може се толерисати. Исправно мудровање и реторичко наклапање ништа не значи. Ни један стварно будућности окренути, револуционарни политички покрет никада није вербализам и технику беседништва узимао као замену за политичку акцију. Нама мисаона и акциона закржљалост, ма у какве одоре била обучена, није потребна, нити нам је потребна посматрачка позиција која је, на жалост, још увек безбедна. Нама је потребно да се у складу са позицијом коју имамо и одговорношћу коју носимо и коју смо преузели и пред историјом и пред свим нашим народима и народностима и пред основним револуционарним субјектом — радничком класом, континуирано мењамо себе у идејном политичком, етичком и стручном смислу да бисмо били кадри да мењамо свет око себе. Није на од-

мет тврдо имати на уму да се на другога најбоље може дејствено утицати сопственим примером. Либерализам је дао довољно доказа да су промене његова есецијална карактеристика. Тај мутабилитет, далеко, није онај који је неопходан револуционарним друштвеним снагама, већ онај који је својствен регресивним друштвеним снагама. Отуда либералима ни случајно не пада на памет да било шта мењају што би давало печат развоју нашем самоуправном друштву. Њима је било удобно и та сопствена удобност била је и остала мерило за све. Ово треба напоменути због тога што је активност либерала и са њима повезаних догматских и других анти-самоуправних снага евидентно присутна, и на подручју реформе. Неки либерали и њихови подворници отишли су, али није отишао либерализам. То не би требало сметнути с ума ако се не желе изненађења која нису пријатна.

Оно што је у погледу реформе постављено у нашем плану рада, у одговарајућим резолуцијама VII и X конгреса, односно закључцима универзитетске партијске организације и у ономе што су до сада продубљено рекли делегати, јесте угаони камен, јесте одсутна граница и вододелница на којој ћемо се, ако је потребно, диференцирати. Нама нису потребни договори договора ради, јер празне речи цеп непуне; нити су нам потребна решења која нису решења нашег времена. Знамо да неко жели да купи наше време и да нас, ширењем разних дезинформација измишљених и због сопствене одбране, наведе на кратковидност. Нама су потребне нове солуције које отварају видике и које ће бити не само продукт преображајне стварности већ и преображајни чинилац те стварности. Новом друштву не приличи да се налази у сенци римског ауторитета и да прежива јуристичку догматику класног друштва. Реформа је поодавно изашла из сфере идеја и постала један од постулата самоуправног преуобличавања друштва. Она мора да одговара и да одговара потребама живота који је у сталном покрету. У том смислу реформа и јесте револуција, а ми хоћемо револуцију која је натопљена најплеменитијим порукама, која мобилише, која зна само за ход напред и која се не умара, која разбија све панцире старе окошталости, која обећава и обавезује и која је трајно повезана са својим револуционарним изворима.

Др Борислав Благојевић

Другарице и другови, у уводној речи покушао сам, максимално објективно и уопштено, да сведем оно што смо у Комисији, и не само у комисији него и на састанцима којима сам присуствовао, дошли до констатације- с једне стране, питања, с друге стране, елемената и критеријума за решавање питања.

Хтео бих да са неколико речи изнесем моје лично мишљење о неким стварима

Најпре, за мене се врло често поставља питање шта је то оно што ми још не знамо, што би требали да сазнамо, па да бисмо дошли до решења која би могла да буду одговарајућа и овом времену потребна. Ја

лично мислим да нема ништа што не знамо, него је реч о томе да ли добро познајемо структуру нашег социјалистичког друштва и тенденције његовог развоја. Нема другог критеријума. Ако смо у том погледу сагласни, онда чини ми се о томе шта треба радити нема несагласности. Треба то да утврдимо и да испитамо, јер вероватно да у том погледу не постоји пуна сагласност. То је тешко и у томе је велика тешкоћа, а не у томе како и на који начин ће изгледати који наставни план.

Друго што бих хтео да констатујем, са моје личне тачке становишта, нарочито кад сам чинио предлоге о појединим предметима то је да, није реч ни о каквом померању, ни о каквом спајању предмета. Реч је, онако како ја видим, о промени структуре, прилаза основној проблематици; није реч да ли ће се добити више предмета или мање, или да ли ће се неки спојити. Пример односно предлог да се Наследно право „веже” у исти предмет са Стварним правом и Општим делом долази не због тога да би се он везао, зато што су то била два предмета, него због тога што се мени чини да треба поћи од основне поставке да нема ничег заједничког кад се проучава као институција оно што се зове друштвена својина, и оно што се зове право приватне својине. И ако је тај прилаз тачан, онда изучавање права приватне својине представља један јединствен проблем, а то као један проблем обухвата оно што смо ми до сада називали Општим делом, Стварним правом и Наследним правом, али се то у будуће не би тако називало, већ би се називало право приватне својине, правни односи у вези са правом приватном својином. Што ће они, на жалост, обухватити оно што смо звали до сада стварно право и оно што смо звали наследно право, то је нужна последица или случај, али није никако ни спајање, ни дељење.

Друга ствар о којој бих нешто рекао то је — на чему другови ми треба да учимо наше студенте о основним институцијама. Оно што мене највише забрињава после 40 година рада на факултету, то је кад студент данас у социјализму каже да је основне институције за упознавање и сазнања права нашао у Римском праву. То је банкротство наставног система — по мом мишљењу. Он то не може да научи у Римском праву, он то не сме да научи у Римском праву, он то мора да научи у предмету који се зове Енциклопедија права, или који се зове Увод у право. Он основне институције има да научи на установама овог друштва, какве су такве су, да од њих увек полази, да су му оне полазни појмом и на основу њих изграђује свој правни поглед на свет.

Хтео сам ово да кажем. То не значи, разуме се, да ћемо ми научити, учећи те основне институције, увек нешто друго или нешто много друго од онога што смо научили у Римском праву. Није реч о томе да се негира оно што постоји у Историји права и у Римском праву, или на другим местима, него да се у једној нашој структури, у једном јединственом идејном концепту сазнају институције и зато сам, на пример, излажући своје сопствено мишљење, за то да Римско право иде у састав Историје права. Или кад говоримо о томе шта је историја права наших народа, историја права народа СФРЈ, правно — ја је не знам. Знам о трасплатацији и животу тога права из аустријског, турског, мађарског права, њи-

хових судских одлука на територији ове земље, а историја ових народа почиње са револуцијом и постоји само Историја народа Југославије од 1941. године, а пре тога општа историја у коју се све укључује. То је мој концепт, можда погрешан, али дозволите ми да га кажем пошто сам на измаку ове каријере. Они могу бити нетачни — али дозволите да можемо да се боримо, да то расчистимо једанпут и да одатле стартујемо са реформом. Не зато што ћемо спојити две историје, или да ли ће бити више или мање страница, него је реч о томе шта ми видимо у тој историји, чија је она и како је проучавамо и хоћемо ли изучавати временску историју, или историју институција, то је други прилаз. Кад расчистимо ово прво, онда се договоримо. Годинама се изучава временска историја, хоћемо ли историју институција.

Дозволите ми да кажем само неколико речи о питању ових предмета који, да тако кажемо, нису чисто правни. Има нешто што се у правним предметима догодило, другови. Колико ја видим, — извршили смо „политизацију“ правне наставе и правних предмета, извршили смо и још треба више „економизацију“ сваког правног предмета и правне наставе. Треба да извршимо „социологијацију“ сваког предмета и правне наставе, и зато смо оправдано додали социологију уз радно право, додали смо социологију породице уз породично право, односно укључили их. Није према томе реч о томе да правник мање зна политике, економије, социологије или неког другог предмета, него како да све то сазна и на који начин да он те појмове, стечене резултате науке, политичке, економске, социологије, не на правном факултету него на неком другом месту, искористи за себе, да он то укључи у правне предмете и види све то управо кроз право, кроз правне институције, види дакле економију, политику, социологију и остало. То је оно што мене покреће код одговора на питање има ли много, или има доста. Није дакле реч много и доста, него је реч како. Питање је система прилаза; то је оно што је, по мом мишљењу, питање структуре реформе, то је оно што је питање како ћемо се ми васпитавати у овим стварима. Ми за иностранство пишемо заједнички привредни систем и економску политику. Једна књига је на енглеском и на нашем језику друга Хорвата, о нашем систему је јединствено обухватила ова два питања. Код је то добро за економисте света, вероватно би и за правнике Југославије могла да буде исто тако заједничка материја. То су питања која ми треба да седнемо, да темељито расправимо и да дођемо до извесних решења.

Затим, извесне живе материје, свакодневног живота, са којима сваки правник живи, са којима сваки човек живи, у нас су отишле у опционе предмете. Не може се повећати број предмета, зато морамо тражити некакву другу структуру да то укључимо. На пример, проблем саобраћајног права. Саобраћајно право обухвата и грађанско право, и осигурање и кривично право и све друго, а то је део права који је саставни део савременог друштва, те он не може да буде опциони предмет, а нема места да добије у општим предметима, јер не може више савладати него што савладавамо, ми не можемо тражити физиолошки да човек савлада

више него што то његова снага и моћ просечно радног вредног студента свладава.

То су за мене извесна питања која живе и о којима ми треба да разговарамо, ту је мислим проблем не већег броја, мањег, не спајања, не евентуално два часа више или мање, него у чему је структура, да ли смо кроз ту нашу наставу обухватили оно што је ново и нама специфично.

И најзад, да кажем још једну ствар. Питање времена. Питање времена је тешко мерити, да ли је то шест месеци, или шест година. Али има један прилаз који морамо да расчистимо, и ја ћу моје излагање да завршим тиме, прочитаћу један чланак једног економисте који се данас сматра једним од највећих, бар зато што је повезао социјалну политику са економијом -- господина Галбрајта. који каже, требало би у једном даном момету извршити реорганизацију друштва, да је друштво у кризи, па на питање у ком року сматра да те значајне реформе треба да буду обављене, он каже — иако нисам присталица Галбрајта ја га цитирам због тога што је он данас један од најмодернијих људи, вероватно човек који се највише цитира, у осталом у нашој земљи су и његове књиге преведене, — ја сам поборник теза да се свака акција реализује онако брзо колико је то могуће; историја нас је научила да напредујемо не малим тзв. одмереним корацима, већ корацима од 7 миља. Поступњаци желе да већина реформи које предлажу почињу да се реализују после њихове смрти. На срећу, ја нисам од њих. Праведнија примања, планирање, развој општепотребних јавних служби, помоћ малим предузећима, све то што он сматра су мере за спасавање савременог капитализма, све те ствари ми изгледају могуће у прве две до четири године. За њега је за крај XX века две до четири године, оно што је некада требало век. Ја нисам поборник временски отегнутих реформи, како би оне изгледале што безболније. У овом случају случајно се слажем са носпоудином Галбрајтом.

Предраг Радуловић, студент

Једна афричка пословица гласи: „Када истину кажеш набави брзог коња да би могао побјећи“.

Ја вечерас нисам набавио коња, али мислим да кажем оно што се мени чини истинито. По мени није проблем у реформи програма, уџбеника и сл., већ у реформи људи.

Неким изгледа није још јасно да реформа није ствар појединаца, него свију нас. Посматрајући наше састанке у вези са реформом мени се чини да још има другова који се нису ни одлучили за реформу. И онда је нормално што реформа стоји, што се једни боре за њу, а други против ње. Слободан сам да кажем да посљедице тога испаштамо ми студенти и друштво које очекује стварне стручњаке, а добија нешто што је добрим делом чек без покрића. Желим да кажем да смо послје завршетка студија способни за квиз општег знања, али сутра у радним организацијама нећемо одговорити на квиз општег знања, већ на постављене

правне и друге проблеме којих се, слободно речено, на овом факултету не дотичемо у потребној мери или их уопште не додирujemo.

Има међу нама присталица да правник треба све да зна. То је заблуда које се ваља отарасити што прије. Прошло је вријеме Леонарда да Винчија. Ово је двадесети вијек у којем су потребни људи са одређеним специјализацијама и знањем које је потребно и у животу више корисно. Ја нисам присталица да правник треба да зна само норме, да зна да размишља колико у закону пише, али ја нисам ни зато да учимо и што нам је непотребно.

Не би лоше било познавати астрономију, гинекологију, математику и сл. Можда би то било потребније од појединих материја које учимо.

Знам да би сада најбоље било да кажем шта нам не треба, али има другова који то боље знају од мене и који нам преносе то знање, а свијесни су да нам оно неће користити, па је боље да они кажу шта нам не треба.

Што се тиче уџбеника, ми студенти знамо да има уџбеника који се једним делом пишу ради ауторског табака и да се у њима ради тога налази море сувишних података. Мислим да се то мора избећи. Такође ми се не свиђа то што се у уџбенику често употребљавају присвојне замјенице. Мене као студента интересују економски проблеми. Ако је тачно да је Марксов Капитал највећи економски уџбеник који до сада постоји, поставио бих питање: зашто ми не би учили политичку економију директно из тог уџбеника?

Наредно питање тиче се испита. Постојећи систем испита не садржи механизам који обезбеђује да испити буду право мјерило знања.

Због тога предлажем — мада то није све што овде треба рећи — да се у будуће прво одговара па тек онда да се показује индекс испитивачу.

Кад је реч о режиму студија воља приметити да смо склони да одбијамо све што је ново. Нико отворено не каже да је против задаће. Десетог конгреса, али је против ако реформу не схвати као саставни дио васпитања и образовања, а управо је и режим студија тај који омогућава да брзо заврше студије.

Морамо радити на томе да се уклоне препреке које нам онемогућавају да млади и здрави одемо у радне организације.

Само у конкретним акцијама можемо да покажемо колико смо за реформу. Морају се понекад заборавити лични интереси у корист реформе и општих интереса. Друштвени значај и улога Правног факултета захтијевају да он иде у корак са друштвеним потребама.

Започети процес диференцијације са идејним и политичким девијантима на нашем факултету мора да се доведе до краја. То је саставни дио реформе који не трпи било каква одлагања. Када овде будемо имали срећене редове, реформа ће престати да тапка у месту. Мора да постоји дугорочни програм, али да ли у њему стално постоје конкретна решења и конкретне акције. Без тих претпоставки програм ће остати декларација.

Закључци који ће се вечерас донијети морају што прије бити спроведени у живот. При томе чланови СК морају обезбиједити њихово адекватно тумачење и ефикасну примјену.

Др Милан Деспотовић

Позитивни предлози, сугестије и оцене досада изречене, биће нам сигурно од изванредне користи за наш даљи рад на реформи.

Посебно бих хтео да укажем на озбиљност и одговорност у приступу ствари, које сматрам да су несумњива залога, да ћемо успети у настојањима остваривања реформе на нашем Факултету. У жељи да допринесем решавању проблема а то ми је двострука дужност, дозволите ми да вам пружим одређена обавештења и учиним одређене констатације и апеле.

Када је реч о реформи и нашим задацима, нећу погрешити ако кажем да нас је реформа затекла недовољно спремне, и са извесним нерасчишћеним појмовима. Због тога, често каснимо у својим предлозима, понекад без солидне припреме, и формално. Мислим, да иако нам је то недостајало не даје нам право да и даље ствари одлажемо. Неспорно је да има и објективних разлога, за такво стање ја морам то да кажем, али има и доста субјективних. Иspoљено је доста колебања и оклевања иако проблеми нису нови, њих не срећемо први пут, то су стари акумулирани који нам се сада само увећани враћају. Заостајали смо за кретањима у другим областима друштвеног живота, са којима је наш рад као наставника и васпитача уско повезан и чини целину. Да ли смо се померили унапред? Мислим да смо обавили значајан део посла, нарочито, ако имамо у виду затечено стање. Радили смо оно што је у датим условима било могуће, а могуће је било оно што је било реално. Оно што је до сада урађено обележава улазак у нову фазу развоја, ипак, чини ми се, да то представља лакши део посла од онога што нам предстоји и што нам ваља радити даље.

Не бих даље говорио о детаљима, нити бих вас тиме оптерећивао, о томе је било доста речи, већ да сви треба да кажемо своју реч о томе шта нас очекује као наша непосредна и дугорочна друштвена обавеза, убеђен сам да нећемо стати али и не смемо остати на констатацији, да не кажем формули, да морамо напосто продужити рад и сарадњу на усавршавању и ажурирању наших задатака и усклађивању са свакодневним потребама. Јер, непосредне и дугорочне обавезе траже, у разноврсним фундаменталним питањима промене и то корените промене. Све те промене нису само питање унутрашњих факултетских акција и напора, иако је тежиште на њима.

Дозволите да покушам то да илуструјем примером.

Упоређења укупног броја уписаних студената на правне факултете и броја дипломираних студената, то су констатације и подаци са Интерфакултетске конференције одржане априла ове године у Загребу, намећу неоториве закључке:

1. број студената који се уписују на правни факултет у сталном је порасту и
2. пропорције између броја уписаних и броја дипломираних у паду су.

Ови, поред осталог, закључци намећу неодложну потребу да се врло озбиљно и одговорно размишља о многим за ово везаним питањима и

траже хитна решења. Само се по себи разуме, ови проблеми. у новим условима траже и нова решења.

Но, исто тако, треба рећи да они мало говоре, мислим на ове закључке, о пројекцији друштвених потреба за правницима. Ове потребе су факултету делимично познате, у ужим размерама, или у погледу појединих служби, али се због недостатка широких показатеља на томе не заснива политика уписа на факултет. На ово смо, приликом разговора, сугестија и молби наших друштвено-политичких органа да преиспитамо наше могућности за повећањем броја студената у овој школској години и уписа студената у прву годину (првобитно утврђени број био је 800, као што нам је познато, ми смо уписали још 300 нових студената), озбиљно на ове последице упозоравали.

Када је реч о наставним плановима, програмима, режиму студија, онда можемо рећи да смо вршили разне адаптационе захвате у планове, програме, и режим. Сигурно је, нисмо у свему увек нашли права и праведна решења. Али, пошто се реформа не завршава нормом то досадшња искуства могу и треба да нам помогну и да нам покажу и означе даље правце деловања у организовању наставе у целини, подразумевајући: предавања, учбенике, вежбе, испите и др.

Сада управо ујурбано, а то не значи површно и формално, радимо на нацрту Статута Факултета, тзв. педагошког статута, који ће садржавати планове и програме, режим, итд. за обе основне организације — Београд и Крагујевац и суочени смо с темом наставних планова и програма, а то значи с темом о перспективи даљег развоја нашег Факултета. Питање режима студија је неодвојиво од осталих проблема који се не могу заобићи. Чињеница да је просечно студирање негде око 7 година, довољно речито говори о тежини и озбиљности. У том светлу морамо посматрати захтев за убрзавањем студија. О свему овоме наши студенти треба и морају, то је наш апел, да отворено и гласно кажу своју реч и чине аргументоване предлоге за боља решења уз уважавање и супротних мешања, јер само тако наћићемо и права и праведна решења.

Имајући ово и друго до сада истакнуто од стране учесника у разговорима и дискусији у виду, ми морамо поставити питање и наћи одговор: како остварити наше заједничке задатке и интересе?

Континуирани рад и сарадња свих заинтересованих су неопходни, али хтели ми то или не да признамо, наш пропуст је у много чему до сада био, што није било заједничке акције и договора у свим или бар битним питањима. Самоуправно организовање и реформа су процес, а не формално-правни поступак. Учесће студената у органима управљања и у остваривању задатака је драгоцено, ново и прогресивно што младост носи сабом мора бити схваћено као задатак. Често је наша пажња била ангажована на нека мања важна питања. Међутим, многа питања која се данас постављају и траже праве одговоре нису ангажовала све нас, а ми неким од тих питања нисмо поклонили дужну пажњу.

Даље, у погледу суштинских промена и даљег мењања, чини ми се да смо сви, бар хоћу да верујем, а сигуран сам већина, управо за то мењање, јер, то показује дужина времена наших договарања и тражења правих решења.

Најзад, када је реч о нашим просторним могућностима, и неким предузетим активностима у вези са тим, а о којима је било речи, дозволите да вас обавестим.

Зграда је зидана за 1500 студената и 25 наставника. Колико нас данас живи у њој у нашим аулама, учионицама, сви знамо, видимо и осећамо. Због свега тога сачињен је план дозирања спрата на нашој згради, под нет је захтев, постоје обећања. Наше потребе се уважавају, а дотада ми сами морамо чинити сваким даном напоре да услови рада и живота буду што је могуће повољнији. Готово је сигурно да ће идуже школска година бити још сложеније стање па ћемо морати користити просторије и ван овога Факултета.

ЗАКЉУЧЦИ КОНФЕРЕНЦИЈЕ ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА

оджане 12. и 16. децембра 1974. и 13. јануара 1975. године

У светлу закључака X Конгреса Савеза комуниста Југославије, VII Конгреса Савеза комуниста и Плана рада СК Правног факултета, — сва питања наставе, и то како питања система, садржине, методологије извођења наставе, тако и питања режима студија треба решавати што је могуће пре са циљем да се нашем самоуправном друштву обезбеде правнички кадрови који ће моћи, идејно-политички правилно усмерени управо путем наставе, и да правилно разумеју и примењују наше позитивно право и да учествују у изградњи самоуправног права на свим нивоима у складу са законитостима нашег друштвеног развоја и са задацима изградње самоуправних односа радника у удруженом раду, као носилаца целокупности нашег друштвеног живота и развоја. При томе принципи нашег друштвеног поретка постављени у новом Уставу и у документима последњих конгреса Савеза комуниста треба да буду основно мерило система и садржине наставе на нашем Факултету, тако да ништа не сме бити пропуштено као што ништа не сме бити на сметњи да са нашег Факултета излазе кадрови који ће бити активни борци, на пољу права — правне праксе и теорије — за изградњу стварних социјалистичких односа, а што сигурно захтева темељите и значајне промене у целини наставног процеса на Правном факултету.

Полазећи од овога, Конференција Савеза Комуниста Правног факултета у Београду закључује:

I. — Питање наставног плана треба што пре решити, посебно и зато што без решавања тог питања није могуће донети Статут Правног факултета, за чије доношење су већ протекли сви прописани рокови, тако да сама та чињеница изазива негативну оцену нашег рада и залагања на једном оваквом приоритетном и политички значајном и одговорном питању.

При решавању питања наставног плана, потребно је руководити се следећим основним школско-политичким ставовима:

1. Наставни план треба, у највећој могућој мери, а свакако више него до сада, да обухвати као посебне предмете оне материје које